

UDK: 949.713(093)»1945« A. Stepinac
Izvorni znanstveni rad

PISMA ZAGREBAČKOGA NADBISKUPA ALOJZIJA STEPINCA PREDSJEDNIKU NARODNE VLADE HRVATSKE VLADIMIRU BAKARIĆU GODINE 1945.

Nada KISIĆ – KOLANOVIĆ, Zagreb

Odnosi između Katoličke Crkve i Države u komunističkom sustavu Jugoslavije nakon 1945. godine nisu bili predmet velikog znanstvenog zanimanja hrvatskih povjesničara. Prihvaćene su općenite ocjene da otpor Crkve ima svoje izvorište u antikomunističkom i, kako se isticalo, u »proustaškom« držanju katoličke hijerarhije i samog Vatikana.¹

Neposredno nakon rata pripadnici katoličkog klera tretirani su podcjenjivački i često su smatrani državnim neprijateljima, jer su tobože djelovali pod antijugoslavenskim i »ustaškim« nadahnućem. Otvoreni sukob vlasti i Crkve izbio je potkraj rujna 1945. kada je Biskupska konferencija izdala pastirsko pismo u kojem je ukazano na izvanredne teškoće Crkve u novom sistemu.² Svjetska javnost bila je zapanjena kada je u listopadu 1946. pred Vrhovnim sudom Narodne Republike Hrvatske podignuta optužnica protiv zagrebačkog nadbiskupa dr Alojzija Stepinca koja ga je teretila za krivična djela političke suradnje s okupatorom, za ratni zločin, podrivanje političke osnove zemlje i neprijateljsku propagandu. Nadbiskup A. Stepinac osuđen je na 16 godina robije, a ovaj montirani sudski proces bio je zapravo maska za surov obračun vlasti s Katoličkom Crkvom kao uporištem opozicije.³

1. Ovo stajalište naročito je zastupao B. Petranović u raspravi: Aktivnost rimokatoličkog klera protiv sređivanja prilika u Jugoslaviji /mart 1945 – septembar 1946/, Istorija XX veka, Beograd 1963, 263-311.

2. Od tog trenutka odnosi između Crkve i Države u Jugoslaviji neprestano su se pogoršavali, da bi savezna vlada 1952. godine prekinula diplomatske odnose sa Svetom Stolicom, optuživši je za miješanje u unutrašnje stvari zemlje, naročito u svezi svećeničkih udruženja, te općenito za pomanjkanje suradnje i srozavanje međunarodnog ugleda Jugoslavije. Neposredno prije toga Vatikan je Stepinca proglasio kardinalom. Ipak, 1953. godine vlasti su pokušavale obnoviti dijalog s biskupima koji su pokazali spremnost na suradnju ali su i dalje smatrali da je za potpuniji dogovor s državom isključivo ovlašten Vatikan. Tek 1966. potpisan je protokol između Savezne vlade i Svete Stolice za kojeg su neki pisci tvrdili da je davao tadašnjim vlastima pravo ingerencije u crkveni život Hrvatske. Usp. Ivo Korsky, Hrvatski nacionalizam, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1991, 271-290.

3. Optužnicu protiv Stepinca podigao je javni tužilac Hrvatske Jakov Blažević u toku sudskog postupka protiv Erika Lisaka i trinaestorice optuženih, zbog navodne Stepinčeve

Literatura se mnogo više nego historiografija latila zadaće da razotkrije ovaj politički tabu.⁴ Dakako, sada je red na povjesničarima da dopru do trajnijih rezultata jer su izvori raspoloživog materijala otvoreni i dostupni.

Pred nama su pisma nadbiskupa A. Stepinca pisana Predsjedniku Vlade Narodne Republike Hrvatske, dr Vladimiru Bakariću, koja se čuvaju u Arhivu Hrvatske u Zagrebu u fondu Predsjedništva Vlade NR Hrvatske 1945. godine. Ova pisma potječu iz vremena od sredine srpnja 1945. do sredine studenog 1945. godine. To je vrijeme uobličavanja nove države pod rukovodstvom komunista. Osnova njihove djelotvorne državne vlasti pored sile bila je i nova ideologija komunizma koja je sebi svojstvenom snagom utopije ukazivala na ogromne mogućnosti radničkog pokreta. Novo vrednovanje čovjekove prakse, društvenosti i povijesti temeljilo se na materijalizmu, ateizmu i socijalnoj jednakosti putem uklanjanja privatnog vlasništva. Ukratko, odbacivalo se svako legalističko i moralističko poimanje države i vlasti u čemu su protivnici komunista vidjeli najveću prijetnju slobodi i demokraciji. Stepinčeva pisma koja ovdje objavljujemo upravo idu tim putem. U njima Stepinac praktičnu djelatnost komunističke vlasti 1945. u Hrvatskoj ne razmatra s realnopolitičkog stanovišta, dakle moralno neutralnog stajališta, već ovu vladavinu razmatra kroz vrijednosti čovjekoljublja i slobode. Stoga Stepinac i u ovim pismima ne govori samo uzgred o »režimima« koristeći ovaj termin za prosudbu kako »ustaškog« tako i »komunističkog«. On polazi isključivo sa stajališta moralnog smisla i svrhe. Time nadbiskup Stepinac nije izгнаo politiku iz cjeline čovjekova življenja, štoviše i sam je tragično u nju upleo vlastito življenje. Ali za razliku od drugih on nije prekidao njenu vezu s moralom i etikom.

U najvećem broju svojih apela i prosvjeda upućenih Predsjedniku Vlade Bakariću, Stepinac je tražio da se u Hrvatskoj ne čini zlo u interesu države. On je zahtijevao da se poštuju zakonska prava okrivljenika, da vojni sudovi ne sude civilima, da se poštuje načelo javnosti sudskog postupka, da se u dokaznom postupku osigura pristup svjedocima obrane, da se poštuje načelo slobode tiska, načelo slobode vjeroispovijesti, da se jamči čovječan postupak prema zatvorenicima da se poštuju zakonski rokovi pritvora. Stoga neka od ovih pisama mogu slovit kao rodni list zahtjeva za »pravnom državom«, kako se danas standardno ta prava vrednuju. Nadbiskup Stepinac o valjanosti novog političkog poretka sudio je sa stajališta i općih mjerila slobode građana kada je protestirao protiv nečovječnih postupaka

umiješanosti u ustaško-križarsku zavjeru protiv nove vlasti. Tadašnji javni tužilac FNRJ, Josip Hrnčević u svojim je sjećanjima naglasio stav da je Stepinac morao biti osuđen zbog svoga antikomunističkog stava ali i nespremnosti katoličkog episkopata da se pomiri s komunističkim režimom koji je Crkvi oduzeo imovinu, ingerencije u odgoju omladine i sklapanju braka. Vidjeti: Jakob Blažević, *Mač a ne mir*, Zagreb 1980; Josip Hrnčević, *Svjedočanstva*, Zagreb 1983, 171–196. Sasvim neovisnu i hrabru poziciju pred sudom iskazao je Stepinčev branitelj Ivo Politeo, vidjeti tekst obrane u Stepinac mu je ime, nav. dj., 185–211.

4. Za prikaz Stepinčeva života i rada vidjeti: Aleksa BENIGAR, *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal*, ZIRAL, Rim 1974; Vilim CECELJA, *Moja sjećanja na uzoritog kardinala Stepinca, zagrebačkog nadbiskupa*, Hrvatska revija 4/1990, 690–737; Stella ALEXANDER, *Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, Zagreb 1990; Ivan Mužić, *Pavelić i Stepinac*, Split 1990.

5. Tekstove nekih od ovdje objavljenih pisama djelomično ili u cijelosti objavili su i koristili u svojim radovima ovi pisci: S. ALEXANDER, *Život zagrebačkog nadbiskupa*, nav. dj.; A. BENIGAR, *Stepinac hrvatski kardinal*, nav. dj.; Richard PATTEE, *The Case of Cardinal Stepinac*, Bruce Publishing Company, Milwaukee 1953.

vlasti prema hrvatskim domobranima i časnicima. Njegova savjest nije ostala mirna na dojave o patnjama ovih ljudi, koji se, kako je on to tada tvrdio, nipošto ne mogu smatrati suodgovorni za ratne strahote, jer su »svoju dužnost vršili u dobroj vjeri«. Doda li se tomu da je Stepinac uviđao i nepravdu nanесenu brojnim otpuštenim činovnicima iz državnog aparata NDH i podcjenjivački odnos prema hrvatskoj inteligenciji, od zaključka da su pogažene ljudske slobode do zaključka da se na leđa hrvatskog naroda u novom režimu svaljuju velike patnje, dijelio ga je tek malen korak.

Najveći broj zahtjeva u ovim pismima, dakako, nadbiskup Stepinac vezivao je uz nadolazeće tegobe za Katoličku Crkvu u Hrvatskoj. Među njima su daleko najznajnije mjere agrarne reforme i njene posljedice na materijalni status Crkve. Mada je sam Tito, prilikom posjeta zagrebačkog klera u kolovozu 1945. obećao da će Crkva biti upoznata s nacrtom zakona, agrarna reforma sprovedena je bez bilo kakvog konzultiranja klera. Prema načelu da zemlja pripada onome tko je obrađuje Crkvi je oduzeta zemlja bez naknade, samo je samostanima ostavljeno do 10% za vlastito uzdržavanje. Materijalni položaj Crkve bio je time ozbiljno uzgroman. Stepinčeva argumentacija protiv ovog zakona polazi od dogmatičnog sustava crkvenog prava na privatno vlasništvo. Crkva se nije mogla olako pomiriti i s gubitkom udjela u odgoju omladine, naročito vjerskom odgoju. Ali s druge strane, Stepinac je prepoznao i sve one slabosti ateističke propagande kojom su komunisti upravljali centralistički, dapače totalitarno. Osjetljivost za strukture nepravde, kojih su tobože Crkva i kler sustavni dio, komunisti su kod naroda nudili instrumentarijem huškanja, vrijeđanja i zlostavljanja. Žrtva takovog nedo-kojnog napada bio je i sam nadbiskup Stepinac u Zaprešiću 1945. godine. Stepinčeva pisma Bakariću svjedoče o njegovoj težnji ka humanizmu. Pitanje slobode onih koji su 1945. mislili drugačije ovdje su na prvom mjestu. Zbog toga Katoličku Crkvu u Hrvatskoj ne bi u punom smislu mogli nazvati crkvom šutnje« kako se to običava upotrebljavati za Crkvu u socijalističkim sistemima. Naprotiv, bila je to prije »crkva oporbe« vlastima a i sam nadbiskup Stepinac iz kontrapozicije stekao je svoju povijesnu poziciju.

Ovdje se ne objavljuju sva Stepinčeva pisma Bakariću 1945. godine, a to vrijedi naročito za brojne molbe povodom nepravedno uhićenih ili osuđenih građana. Tekstove objavljenih pisama djelomično su već koristili neki pisci prilikom razmatranja Stepinčevog sukoba s vlastima.⁵

Ovdje iznimno objavljujemo i odgovor V. Bakarića na Stepinčevo pismo od 10. studenog 1945. a odnosi se na zaoštavanje odnosa Crkve i države nakon izdavanja pastirskog pisma.

Pisma su sačuvana u izvorniku, pisana su pisaćim strojem i pečatirana okruglim pečatom Predsjedništva biskupskih konferencija, a Stepinac ih je potpisivao u ime Predsjednika. U pismima je ostavljena njihova jezična i pravopisna doslovnost.

1945, srpanj 10.

Predstavka Alojzija Stepinca upućena predsjedniku Narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću u kojoj iznosi stajališta Katoličke Crkve o agrarnoj reformi.

PREDSJEDNIŠTVO
BISKUPSKIH KONFERENCIJA
U ZAGREBU

Br. 61 /BK

PRETSJEDNIKU VLADE FEDERALNE HRVATSKE
ZAGREB

U vezi s govorima odgovornih državnika, kao što i pisanjem dnevne štampe mi stojimo neposredno pred radikalnom provedbom agrarne reforme. Na temelju usmene izjave Pretsjednika Savezne Vlade i Maršala Jugoslavije g. Josipa Broza-Tita, dane pretstavicima zagrebačkoga klera na dan 2. juna o.g. i meni osobno, da sva pitanja, koja se tiču odnosa Crkve i Države sporazumno rješavamo, čast mi se je obratiti na visoki Naslov ovom pretstavkom.

1/. Nije ovo prvi puta, da se pokreće pitanje agrarne reforme. Kad je u staroj Jugoslaviji započela provedba agrarne reforme, katolički su biskupi dali o tome pitanju jasnu izjavu sa svoje konferencije, održane u Zagrebu od 27.-29.XI.1919., u kojoj kažu: »Katolički episkopat uvidja, kako je opravdano, da neimašni dio seljačkoga staleža dodje do primjerenog posjeda zemljišta i da je u tu svrhu potrebna agrarna reforma veleposjeda; zato je sa svoje strane spreman ishoditi privolu Svete Stolice, da uz pravičnu otštetu, od crkvenih velikih posjeda u tu svrhu nužno zemljište otstupi.«

Poznato je, kako je provedena agrarna reforma u staroj Jugoslaviji. Opravdane su njezine kritike, jer je sa šumama palo pod udar agrarne reforme jedan i pol milijuna hektara, a seljacima je podijeljeno tek oko jedna trećina toga zemljišta. Seljak je morao zemlju u glavnom platiti, a s druge strane zahvaćen agrarnom krizom, nije mogao kupiti zemljište onaj, kome je najviše trebalo.

Ovaj prigovor nije stvaran gledom na količinu zemlje, koja je podijeljena seljacima s posjeda rimokatoličke Crkve. Baš na tim posjedima sva su obradiva zemljišta: oranice, livade i pašnjaci bili ne samo povučeni pod udar agrarne reforme, nego su faktično bila podijeljena medju seljake, koji u najvećoj većini nisu isplatili odnosna zemljišta, ma da su ih gotovo uz bezcijenu pridobili. Zemlja se ta naime nije dijelila po stvarnim potrebama seljaka, nego najčešće prema stranačkoj njihovoj pripadnosti. Dobar dio tih seljaka kasnije je tu istu zemlju drugima prodavao. Crkvenim službenicima ostavljeno je od njihovih obradivih zemljišta za uzdržavanje tek onaj u zakonu predvidjeni minimum, u koji se ne bi kod provedbe nove agrarne reforme u opće smjelo dirati, ako ne bi država istodobno s oduzimanjem ovako preostalih crkvenih zemljišta, odmah odredila novčana sredstva, iz kojih bi se odnosni crkveni subjekti mogli trajno uzdržavati. Znade se naime, da su crkveni službenici naročito članovi Prvostolnog Kaptola zagrebačkog i prebendari prvostolne crkve zagrebačke kao i ostali prelati i crkveni nadarbenici za svoje uzdržavanje isključivo upućeni na svoja zemljišta, koja su im nakon provedbe agrarne reforme ostavljena lih na temelju činjenica, što oni za svoje uzdržavanje ne primaju ni od države niti od svoje crkvene institucije nikakove prinadležnosti u novcu.

2/. Nova agrarna reforma ima se, prema radio predavanju pretsjednika Zakonodavnog odbora g. M. Pijade¹ provesti po ovim načelima: »Naša narodna vlast ne će zaštićivati samo siromašno seljaštvo, već i srednjeg seljaka, koji sa svojom porodicom radi na svom posjedu, ali u izvjesnoj mjeri upotrebljava najamnu snagu. Ali, od jedne mjere na više, gdje može biti govora samo o obradbi tudjom radnom snagom, zemlja se može oduzeti u korist zemljišnog fonda, iz kojega će se dodjeljivati siromašnijim zemljoradnicima. Koliki će biti maksimum hektara, koje može zadržati vlasnik zemlje, u koliko ispunjava osnovni uslov, da je obradjuje snagom svojom i svoje porodice, zavisi od više uslova, koji su različiti prema mjestu, ali on zakonom može biti određen za svaki kraj prema mjesnim uslovima. Veliki zemljišni posjedi moraju dakle, biti ukinuti... Jasno je, da u rukama države moraju ostati određeni kompleksi zemlje, ali samo onoliko, koliko je potrebno za ugledna dobra, za proizvodnju selekcioniranog sjemenja, za ergele, i ugledne stočne farme, za poljoprivredne škole i institute, za mašinske stanice, rasadnike i t.d.«

Prema novinskom pisanju ne predvidja se, da će u Federalnoj Hrvatskoj zemljišni fond zajedno sa napuštenim zemljištem imati najmanje oko 400.000 hektara, pa će se takvim radom znatno ispraviti nepravde u posjedovnim odnosima.²

Rimokatolička je Crkva u staroj Jugoslaviji bila osjetljivo pogodjena provedbom agrarne reforme. Dužnost mi je, da na vrijeme upozorim nadležne državne vlasti na pogibelj, koja bi Crkvi mogla neminovno zaprijetiti provedbom radikalne agrarne reforme.

3/. U momentu, kad državna vlast provedbom nove agrarne reforme kani pravednije urediti imovinske odnose seljačkih zemljoradnika, držim, da imade ona podjedno dužnost, da pri tom poslu takodjer zaštiti interese duhovnih radnika, a to su svećenici i službenici rimokatoličke Crkve, koji ne dolaze u obzir kod podjeljivanja zemljišta iz zemljišnog fonda, a koji se sada kani stvoriti. Stoga katolička Crkva opravdano traži i očekuje, da se kod provedbe nove agrarne reforme ne će dirati u nepokretnu crkvenu imovinu, koju ona još sada nakon provedbe prve agrarne reforme drži u svojim rukama. Ta je imovina zakonski određena za uzdržavanje Crkve, njezinih brojnih institucija, te za izdržavanje njezinih službenika: biskupa, kanonika, dušobrižnog svjetovnog i redovnog svećenstva, te ostalih muških i ženskih redovničkih ustanova.

Ovaj se zahtjev temelji na ustanovi crkvenog zakonika, koji u kanonu 1945. § 1. određuje: »Rimokatolička Crkva imade prirodno pravo slobodno i neovisno od gradjanske vlasti sticati, zadržati i upravljati vremenitim dobrima, koja su joj potrebna za postignuće vlastitih ciljeva.«

S time u vezi čast mi je upozoriti, da konačno rješenje pitanja agrarne reforme na crkvenim posjedima spada jedino na Svetu Stolicu. Za pravilno uređenje odnosa naše Države prema Svetoj Stolicu od važnosti je, da se u tom pitanju

-
1. Moša Pijade, tada je bio podpredsjednik predsjedništva Narodne skupštine FNRJ i predsjednik njenog zakonodavnog odbora. Zakon o agrarnoj reformi izglasan je 23. kolovoza 1945. a M. Pijade je u javnosti obrazložio koncepciju njenog provođenja koja se oslanjala na dva osnovna načela: da zemlja pripada onome tko je obrađuje i da dodijeljeno zemljište prelazi u privatno vlasništvo osobe kojoj se dodjeljuje. Crkvama i samostanskim institucijama oduzima se zemlja iznad 10 ha, a tek iznimno kod vjerskih objekata osobite povijesne vrijednosti, iznad 30 ha obradive zemlje i 30 ha šuma.
 2. Brojčani podaci o količini i vrsti oduzetog crkvenog zemljišta u Hrvatskoj mogu se naći u radu V. Stipetić, Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ godine 1945–1948. knjiga 300 JAZU, Zagreb 1954. Usp. također i M. Maticka, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945–1948. godine, Disertacija, Zagreb 1987.

postupa sporazumno s pretstavnicima Crkve i prije, no što se donesu zakonske odredbe o agrarnoj reformi. Iskustvo je naime pokazalo, da su u staroj Jugoslaviji morale biti podvrgnute reviziji one odredbe agrarne reforme, koje su jednostrano rješavale podjelu crkvenih posjeda, kad je sklapan konkordat sa Svetom Stolicom, kako to pokazuje »Annexe« Konkordata u pogledu Menze ljubljanske biskupije. Na ovom mjestu pripominjem, da se jugoslavenska vlada u čl. 22. spomenutog Konkordata obvezala na naknadu šteta proizašlih iz agrarne reforme, kao što i na to, da ne će u buduće podvrgnuti crkvene posjede agrarnoj reformi bez prethodnog sporazuma s nadležnom crkvenom vlašću.

Nadalje valja imati pred očima svrhu crkvenih posjeda, koji danas postoje samo kao reliquia reliquiarum nekadanjih veleposjeda. U biti naime nekadanji veleposjedi već su prvom agrarnom reformom tako razdijeljeni, da je ovo što je preostalo, još samo ostatak ostataka. Ti su posjedi ostavljeni Crkvi za uzdržavanje njezinih službenika, njezinih brojnih kulturno-vjerskih institucija, kao što su sjemeništa, bogoslovija, sirotišta, bolnice, pa za uzdržavanje crkvenih zgrada, koja dužnost potječe iz patronata. Ne smije se zaboraviti, da se na pr. u sjemeništima školuje preko 80% siromašne seljačke djece, koja inače ne bi došla do školovanja i visoke izobrazbe. Napose su zemljišni posjedi sjemeništa toliko oslabili prvom agrarnom reformom, da su oni danas nedostatni za uzdržavanje sjemeništa. Ako bi se na crkvenim imanjima provela onako radikalna reforma, da se njoj ostavi samo onaj crkveni posjed, koji pojedini crkveni službenik može sam sa svojom obitelji obraditi, jasno je, da bi to značilo praktično onemogućiti školovanje i odgoj svećeničkog podmlatka i time dosljedno Crkvi stvarno onemogućiti zadovoljeno vrijeme za svaki rad. Jasno je, da to ne bi bilo u skladu s deklaracijom Savezne Vlade o slobodi vjeroispovijesti i poštivanju prava privatnog vlasništva.

A da se baš u tom pitanju postupalo s mnogo razboritog obzira u drugim zemljama, pokazuje i primjer Mađarske, Rumunjske i Poljske, gdje su sami Rusi ostavili veće komplekse zemljišta biskupijama, kaptolima i sjemeništima.

4/. Osim toga kod imovine Kaptola, sjemeništa, kolegija crkvenih treba, s razloga pravednosti i činjeničkog stanja uvažiti, da se ne smije miješati imovina nadbiskupska, kaptolska, prioratska, prebendarska i župnička, jer su nadbiskup, Kaptol, prebendari i župnici sasvim drugi pravni subjekti. Svaki od njih posjeduje svoju nadarbinu t.j. crkvenu službu, s kojom je trajno spojena stanovita imovina u svrhu, da njezin prihod uzdržaje posjednika te službe, a sama služba nadbiskupa te članova Kaptola i prebendarskog zbora skroz je različita, te zato svaka pojedina nadarbina sačinjava pravni subjekt za sebe.

Što se pak tiče imovine Kaptola to treba razlikovati zajedničku kaptolsku imovinu od predijalne imovine pojedinih kanonika, jer su i to različiti pravni subjekti. Stoga se ne bi smjelo postupati s imovinom Kaptola kao sa jednim pravnim subjektom, nego kao sa skupinom više pravnih subjekata. To je stanovište konačno nakon dugih rasprava usvojila i stara Jugoslavija.

5/. Konačno želim upozoriti na to, da bi radikalna provedba agrarne reforme na ono malo i to razmjerno slabih crkvenih veleposjeda moglo donijeti slabo zadovoljavajući rezultat u pogledu agrarnog pitanja naše zemlje, ako se ne bi istodobno provela opsežna kolonizacija na napuštenim zemljištima, kojih danas, nakon ovoga ratnog pustošenja, toliko imade, kao nikada prije. Primjećujem, da su i sami razboriti seljaci bili pred nekoliko godina protiv prodaje crkvenih posjeda na župama, te su isticali, da bi tom prodajom samo malo njih imalo koristi, a za sve ostale župljane, da bi nastali novi tereti.

Konačno, ako bi se prije definitivnog uređenja sa Svetom Stolicom provela onako radikalna reforma crkvenih posjeda, kako je iznesena po g. Predsjedniku Zakonodavnog odbora AVNOJA³, nakon toga bi se, eventualno, pristupilo provedbi rastave Crkve od Države, zar ne bi to značilo otvoreni neprijateljski gest prema milijunima katoličkih vjernika od naše Države? To bi značilo Crkvu lišiti sredstava njezinih izdržavanja, osiromašiti je i onda prebaciti na teret vjernika. Očito je, da bi to bilo istovjetno s otvorenim progonom Crkve, koji bi istovremeno i te kako teško ošteti i državnu zajednicu, te prodrmao njezinim temeljima. Upravo za to se pouzdano nadam, da će misli, iznesene u ovoj pretstavci naići na uvaženje i pitanje agrarne reforme preostalih ostataka crkvenih posjeda biti rješavano u sporazumu i prema potrebama Crkve i Države.

U Zagrebu, dne 10. srpnja 1945.

Dr Alojzije Stepinac
nadbiskup
Predsjednik Biskup. Konferenc.

2.

1945, srpanj 21.

Pismo nadbiskupa Alojzija Stepinca predsjedniku Narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću o uzrocima nezadovoljstva Katoličke Crkve spram političke prakse nove vlasti u Hrvatskoj.

PREDSJEDNIČTVO
BISKUPSKIH KONFERENCIJA
U ZAGREBU

U ZAGREBU, dne 21. srpnja 1945.

BROJ: 64 /BK

PREDMET:

Gospodine Ministre predsjedniče!¹

U više sam navrata imao priliku, da se pismeno na Vas obratim u pitanjima, koja su važna za uređenje pravilnog odnosa između Crkve i Države. Ma da nisam na te pretstavke primio odgovora, smatram najhitnijim, da se u tom pogledu ponovno na Vas obratim. Ponajprije pitanja smrtnih osuda mojih svećenika, koji svaki čas očekuju justifikaciju. U vezi s time smatram isto tako potrebnim, da pred Vas, kao odgovornog faktora državne vlasti u Hrvatskoj, iznesem niz veoma teških činjenica, koje smetaju smirenju prilika i onome zadovoljstvu, koje je naš narod očekivao od svršetka ratnih događaja. Smatram svojom dužnošću, da Vam

3. AVNOJ – Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, osnovano u Bihaću 1942. godine kao općejugoslavensko predstavničko tijelo pod rukovodstvom komunista.

1. Na dokumentu je dopisano crnom tintom a/d/ a/cta/, datum 27.IX.45. i parafirano V/ladimir/ B/bakarić/.

ih otvoreno iznesem, kako bi se na vrijeme njima doskočilo i uklonilo uzroke nezadovoljstva, na koje nailazim svakodnevno u saobraćaju s bezbrojnim vjernicima, što upravo opsjedaju moj dvor s molbama za pomoć. Kad to činim, očekujem, da ću naići na iskreno i potpuno razumijevanje s Vaše strane, jer je sve, što iznosim istodobno i na opću korist narodne i državne zajednice.

1.

1. – Prigodom posjeta zagrebačkoga višega klera kod Maršala² i predsjednika Savezne Vlade na 2. VI. o.g. g. Maršal je na pritužbe, da pojedini organi vlasti samovoljno ureduju, da hapse svećenike, svečano pred spomenutom gospodom i Vama izjavio, da će svi svećenici, koji se nalaze po logorima i zatvorima, biti u kratko vrijeme ispitani, pa će oni, koji nisu okrvarili ruke, nego su samo što govorili ili pisali, kratkim putem biti amnestirani i pušteni kućama. Ta izjava je dana u jednom svečanom času, te je imala biti temelj dobrim odnosima između državnih i crkvenih vlasti.

Istina je, da je stanoviti broj bogoslova i svećenika, u toku skoro dva mjeseca, pušten iz logora i zatvora. Zagrebački su bogoslovi odmah upućeni na vojnu službu. Ali je istina i to, da je stanoviti broj mojih svećenika izveden pred vojne sudove i da su po njima osuđeni na smrt. To su prof. Kerubin ŠEGVIĆ, prof. Stjepan KRAMAR, koji su osuđeni na smrt po vojnom sudu Komande grada Zagreba na 29. VI. Zajedno s njima osudio je taj sud na smrt strijeljanjem časne sestre Blandu STIPETIĆ i Faniku ŠPLAJT, a č. s. Beatu NEMEC na 3 god. prisilnog rada. Karlovački vojni sud osudio je na smrt strijeljanjem Dra Matiju KRANJČIĆA, župnika ozaljskog, o. Rikarda RIBIĆA, franjevačkog gvardijana i o. Dra Beata BUKINCA, profesora karlovačke gimnazije. Doznajem, a da još nije bilo sasvim sigurno provjereno, da je križevački vojni sud osudio na smrt Stjepana PAVUNIĆA, župnika koprivničkoga, Mihaela KANOTIA, župnika varaždinskoga i Josipa KALAJDŽIĆA, župnika biškupečkoga te Petra KOVAČIĆA, župnika zagrebačkoga. Ova četvorica čekaju na potvrdu osude po vojnom sudu Komande II. Armije u Zagrebu. Osim ovih osuđen je smrću Dr. I. GUBERINA, svećenik biskupije šibenske.

Gospodine predsjedniče! Ne mogu i ne smijem, a da se ne osvrnem na ovo sudovanje vojnih sudova.

Svakomu je čovjeku zdrava razumna i poštena srca poznato, da svaki okrivljenik mora imati neotuđivo pravo, da se pred sudom, koji zavređuje to ime i koji hoće vršiti svoju dužnost u ime pravde, može braniti i u svoju obranu tražiti preslušanje svjedoka. Bez preslušanja svjedoka, koji osobno učestvuju na najvažnijem činu procesa, na raspravi, nema i ne može biti pravedne osude. *Konstatiram, da vojni sudovi ne pripuštaju svjedoke na raspravu.* Time što se eventualno dopusti, da optuženi, koji tek na *samoj glavnoj raspravi prvi puta saznaje*, zašto je optužen, može putem svojih rođaka doprinesti neka svjedočanstva njemu u prilog, nije ostvaren osnovni zahtjev ljudske pravde, da se brani putem svjedoka,

2. Josip Broz Tito, tada Predsjednik vlade Demokratske Federativne Jugoslavije, maršal Jugoslavije i generalni sekretar Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije. Sa predstavnicima Kaptola sastao se u Zagrebu 2. lipnja 1945, a sa nadbiskupom Stepincem 4. lipnja. Tom prigodom Stepinac mu je istaknuo važnost uspostavljanja redovitih diplomatskih odnosa nove države i Vatikana dok je Tito bio više sklon ideji o »nacionalnoj« crkvi koja će biti nezavisna od Vatikana.

jer te izjave, uopće ne dolaze u obzir kod donošenja osude, *kako krvavo iskustvo dokazuje*. Te izjave ne mogu ni u kojem slučaju nadomjestiti usmenog preslušanja svjedoka, s jednostavnog razloga, što nije ni okrivljeniku, ni njegovim rođacima poznata optužnica. Dosljedno, takva svjedočanstva ne mogu biti ad rem. Zato su i bez svakog utjecaja na presudu.

Vojni sudovi sude uz potpuno isključenje javnosti. Nisu poznata ni imena vojnih sudaca, barem ne u javnosti. To je moguće i razumljivo u režimu, koji se ne zove, demokratskim i narodnim, već otvoreno priznaje, da je autoritativan. Ali nije moguće razumjeti, da se takovo sudovanje vrši u režimu, koji ističe demokratičnost i potpunu narodnu kontrolu. Držim, gospodine, pretsjedniče, da se i Vi, kao što i svaki pošten čovjek slažete u tome, da se ne može zvati narodnom kontrolom praksa, koju svakodnevno pratimo u zagrebačkom novinstvu, kad ono u oči kojeg procesa donese inspirirane članke protiv stanovitog okrivljenika i su-tradan sazna za njegovu osudu. Još manje se može nazvati narodnom kontrolom ono saopćenje, što službeni izvještaji donose poslije osude vojnih i građanskih sudova. Takva su saopćenja više cinička poruga osuđenika i po tome pljuska u lice pravde, nego opravdanje najtežih krvavih kazna.

2. – Za potvrdu ovoga služi primjer smrtne osude prof. Kerubina Šegvića. Premda je g. Maršal jasno izjavio, da će svećenici, koji nisu okrvarili ruke, nego samo što pisali, biti amnestirani, ipak je starac od 79 godina K. Šegvić, za koga ni obrazloženje presude, sastavljene sasvim nepravnički, ne tvrdi, da je okrvavio ruke, osuđen na smrt. Njemu se imputira gotska teorija o porijeklu Hrvata. To je jedna naučna teorija, koja može biti neispravna, može se nazvati i ludom. Ali za takvu naučnu teoriju, se po zdravom ljudskom razumu u kulturnom, naprednom svijetu ne izriče smrtna osuda, nego se čovjeka šalje u zatvor ili u ludnicu. Pogotovo, kad nije dokazano, da je prof. Šegvić tom teorijom sam huškao na klanje. Ovakova je motivacija smrtne osude starca prof. Šegvića izazvala u pravničkim krugovima zaprepaštenje radi pomanjkanja pravnog osjećaja, a u širokim narodnim krugovima sućut nad krvavom sudbinom nemoćnoga starca. To su, g. predsjedniče, sasvim prirodni ljudski osjećaji i nikakva teorija ni propaganda ne može ih proglasiti »lažnom Humanošću«.

Kako je gornja motivacija smrtne osude prof. K. Šegvića bila nedostatnom pokazuje i članak »Neumoljiv je narodni sud«, što ga je donio zagr. »Omladinski borac« od 5. VII. o.g. Tu se kaže za K. Šegvića *da je »stari pop sličan majmunu«*, »tvornica tako zvane 'gotske' teorije o porijeklu Hrvata«. U tom se članku izričito priznaje, da »herrenvolkovci« nisu htjeli priznati Hrvatima, da su s njima isto, tako da ova nakaznost nije nikada dobila službenu potvrdu. U tom »obrazloženju« imade i više jasnih protuslovlja. Šegvić se ogradio od opravdanja ustaša, koji da su se služili njegovom teorijom, da opravdaju svoja nedjela nad Srbima. A to je i opće poznato, da Šegvić nije odobravao klanja Srba, nego ih je i pred menom u više navrata jasno osuđivao. Za sve ostale inkriminacije što se navode, Šegvić je trebao ići prije pred sud nacionalne časti, nego pred vojni sud, koji ga je sudio na smrt s motivacijom, koju *nijedan sudac zdrava razuma ne može usvojiti*.

Ili, zar može zdravi i prirodni osjećaj hrvatskoga naroda prihvatiti obrazloženje smrtne osude č. s. Blande Stipetić. Po prvi puta u povijesti hrvatskoga naroda ta je č. sestra osuđena najtežom kaznom, kojom se kažnjavaju krvavi zločini. Čime je č. s. Blanda Stipetić okrvarila ruke? Time, što je skrivala ustašu, koljača Stjepana Hripku pod imenom Barić. U tome joj je pomogla Anka Zbornik i č. s. Beata Nemeč. Pretpostavimo, da je Stjepan Hripka bio dokazani »koljač«. Još

ostaje pitanje, da li je dokazano, da je č. s. Blanda Stipetić znala, tko je on? To iz samog prikaza osude ne slijedi. Pače č. s. Stipetić priznaje /Oml. Borac 5. VII/, da nije znala, kakav je, osim toga, da je ustaša. Dakle, dok nije ustanovljena subjektivna krivnja optuženika za objektivni učin, ne može po nijednom ljudskom pravu ni zdravom racioniranju slijediti osuda, a najmanje *smrtna osuda* okrivljenika. Taj Hripka je živio daleko od s. Blande Stipetić i Anke Zbornik. Njima nije dokazano, da su poznavale njegovo prijašnje djelovanje. Taj je čovjek išao na ruku i Blandi Stipetić i Anki Zbornik, da su mogle dopremiti u Zagreb hranu za bolnicu i kartitativnu kuhinju za siromahe. Ako su ga sakrile, a da nisu znale, kakav je bio prije, zar je to čin, koji zaslužuje smrtnu kaznu? I to tako, da se istom kaznom kažnjava s. Blanda Stipetić, Anica Zbornik kao i poznati »koljač« Juco Rukavina ili Majstorović-Filipović? Postoji li tu ocjenjivanje težine krivice? Osim toga to je učinila jedna redovnica, koja je često gledala, kako se u sestarskoj bolnici sakrivaju i partizani i njihove familije, a nije nikada učinila koraka, da otešća njihov položaj, nego je šutjela! Zar to nije smjelo ući u prosuđivanje njezine krivnje?

A sad dolazi najglavnije. Hripka je uhapšen. On do danas nije izveden pred sud, niti su mu sudbeno dokazana nedjela. Koliko saznajem, on je još bio živ u maksimirskom logoru pred 10 dana. Po kojem su pravu, po kojoj su logici mogle biti izrečene 2 smrtne osude radi čovjeka, koji sam još nije osuđen, niti mu je sudbeno dokazana krivnja? Gospodine predsjedniče, mislim, da je to unikum »pravde« i zakonitosti u analima našega provosuđa?

Ili, da spomenem još jedan takav primjer. Župnik sv. Obitelji u Zagrebu na Kanalu, Petar Kovačić kažnjen je, što je primio odlikovanje ustaškog režima, što ga je protiv svoje volje dobio. Zatim, što je jednom s propovjedaonice upozorio roditelje, da pripaze na svoju djecu, te im se ne zadržavaju po ulicama u mješovitim društvima do u rane jutarnje sate. Za taj je »prestupak« jedan katolički župnik u vršenju svoje dužnosti predložen na 3 mjeseca prisilnoga rada. No tu počinje jedinstvenost našega sudovanja. Preko predloga javnoga tužioca, sudac ga sam optužuje, da je pred nekoliko godina jednu njegovu rođakinju preveo s pravoslavlja na katolicizam, i zato ga osuđuje na šest godina prisilnoga rada? Kadija tuži – kadija sudi – govori naš narod za tursko sudovanje od prije 3 stoljeća unatrag. A eto, napredni, hrvatski narodni sud u Zagrebu, godine 1945. radi kao da živi u 16. i 17. stoljeću! Stradanje župnika Kovačića nije s time dovršeno. On je doveden u Zagreb i vojni sud Komande grada osudio ga je na smrt! Tu stoje pamet i srce.

Nisam mogao provjeriti vijesti, koje su stigle, da li stoji, da je koprivnički župnik Stjepan Pavunić također u Križevcima osuđen na smrt. Poznam Pavunića kao osobito savjesnog čovjeka, koji se ne bi ni mravu zamjerio. Taj je čovjek daleko od pomisli, da bilo protiv koga huška. *Ako se izjavljivao za hrvatsku državu, činio je to u vrijeme kad je NDH postojala i kad je ona imala i te kakvu koercitivnu silu.* Ako je bio član sabora, nije bio po svojem pozitivnom pristanku, nego kako je svima dobro poznato, odredbom *tadanjih* vlasti. Poznato je i to, da su oni, koji se nijesu odazvali pozivu u sabor, išli u zatvor. Zar da čovjek takovih moralnih vrlina, kakav je Stjepan Pavunić, zaslužuje smrtnu kaznu?

Ili zar da varaždinski župnik Kanoti, čovjek miran i trijezan, ugledan u svome gradu, dugogodišnji odgajatelj varaždinske mladeži, bude strijeljan kao obični zločinac? Zar nije tu na mjestu riječ Maršala, da se takovi, koji nijesu okrvarili ruku, puste kućama, nakon svih neprilika i patnja, koje su već do sada pretrpjeli.

To isto vrijedi za župnika biškupečkoga g. Kalajdžića i župnika kamenskoga Kučmanića, koji je, kako čujem po karlovačkom vojnom sudu također osuđen na smrt.

Zadržao sam se dulje kod ovih primjera, g. predsjedniče, da pokažem, na kakvim se temeljima osniva sudovanje vojnih sudova, Držim, da je jasnije od sunca, da ovo sudovanje ne može ulijevati povjerenje u svoju objektivnost. A kako oni donose masovne smrtno osude, postali su organi masovnog terora. Nije zato čudo, da je predsjednik vojnog suda grada Zagreba dobio u narodnim masama ime drugoga Vidnjevića³, zloglasnog predsjednika pokretnog prijekog suda u Zagrebu.

Iz svega ovoga slijedi opravdani zahtjev, da se što prije, upravo odmah dokine sudovanje vojnih sudova u Hrvatskoj i prorade redoviti građanski sudovi za građanska lica. U tim sudovima, ako se zovu narodni, neka sude po narodu neposredno izabrani i kvalificirani suci. Nijedan današnji član suda ni kotarskog ni Okružnog u Zagrebu, a pogotovo ne vojničkog, nije izabran od naroda, nego je imenovan odozgo!

3. – Osim navedenih osuđenih svećenika zagrebačke nadbiskupije, čitav niz sjedi još danas u zatvorima i logorima. U prilogu prilažem popis zatvorenih zagrebačkih svećenika. Za druge biskupije nisam još mogao dobiti točnih podataka. Ali koliko sam mogao do sada saznati, njihov će broj premašiti broj zatvorenih svećenika zagrebačke nadbiskupije.

4. – Svakog dana primam nove obavijesti o hapšenju svećenika. Zajedno s hapšenjem vrši se prisilna rekvizicija njihovog imetka. Pečate se župni uredi i tako onemogućuje pastva vjernika. Bez ikakve zakonske odredbe vrše organi nižih vlasti diobu crkvenih nadarbina i tako na svoju ruku rješavaju agrarno pitanje crkvenih posjeda. Sve to, a osobito stalni napadaji novina na pojedine svećenike, trpanje klera u »reakciju«, napadaji na moju osobu, podvale i karikature u novinama, kao da ja zaštićujem one, koji kliču Paveliću, izvraćanje jasnog smisla mojih okružnica u dnevnoj štampi – a bez najmanje mogućnosti, da se pogođeni javno ili na istom mjestu brane: sve to daje sve jasniji dojam, sve jasnije izražuje činjenicu, da je katolički kler u ovoj državi stavljen izvan zakona. Da ga svatko može nekažnjeno napasti, oblatiti, a njemu pristoji jedino pravo da šuti, da puni zatvore i obogaćuje svojim imenima krvavu listu na smrt osuđenih. Sve to biva u isto vrijeme, kad predavači, i to gospoda javni tužitelji tumače širokim slojevima grada Zagreba deklaraciju Vlade o slobodi savjesti i slobodi vjeroispovjedanja.

5. – U vezi s time konstatiran činjenicu, da su katoličkoj štampi stvarno zatvorena usta. Nije dozvoljeno izlaženje lista zagrebačkih župnika s motivacijom, da nema dovoljno papira. A malo poslije, vojnici su, bez ikakve presude, iz podruma »Narodne Tiskare« i moga dvora odvezli vagone *papira na račun partijske tiskare »Naprijed«*, kao da je partijska tiskara državno poduzeće. I to predstavlja unikum prave sigurnosti u kojoj živimo. Katoličkom je tjedniku »Novi Život« dozvoljeno izlaženje samo kao mjesečniku u tako ograničenom broju primjeraka, da je time unaprijed ugušen i prije no što se pojavio. »Narodna Tiskara«, u kojoj je većim dielom crkveni novac, optužena je, da je surađivala sa okupatorom i narodnim neprijateljem, pak joj je obustavljena svaka djelatnost. Ali prije svake

3. Ivo Vidnjević, predsjednik ustaškog pokretnog prijekog suda Zagreb I osnovanog u lipnju 1941. Ovi sudovi nisu uzricali vremenske kazne nego samo kaznu smrti ili oslobođenje okrivljenog.

osude suda, njezine zalihe papira vojnici, dakle državni funkcioneri, odvoze u korist druge partijske tiskare. Tako je stvarno onemogućena svaka sloboda štampe, premda i ona figurira na deklaraciji Savezne Vlade. Došli smo do stanja, da nas u štampi gotovo svakodnevno napadaju, a ne daju štampati nijednoga katoličkoga lista. Sve to biva u eri oslobođenja i pod geslom slobode.

6. – Ovogodišnja bistrička procesija grada Zagreba postala je predmetom novinskog pisanja i drugih represivnih mjera protiv katoličkog klera. Stoga se moram i na nju obazreti.

Prije svega jedna konstatacija. Sve što se je dogodilo u samoj procesiji, sve je to bilo neorganizirano, spontano. Najodlučnije odbijam tvrdnju, da su reakcionari krugovi organizirali političke poklike. Pjevanje poznate pjesme »Hoćemo Boga« je u Zagrebu staro. To je zapravo francuska pjesma, stara već 25 godina, i odavno je već kod nas pjevana. Poklici i skandiranje puka novi su i u stilu današnjih dana. Crkva ih sigurno nije uvela. Još manje prekidanje same moje propovjedi. Uvijek sam tražio i naglašavao, da politika bude odvojena od Crkve.

Konstatiram nadalje, da u procesiji i za vrijeme vjerskih obreda nije pao nijedan politički poklik, premda mi je dobro poznato, da su sa strane USAOHa⁴ upućeni omladinci, da kliču političke poklike, koji su mogli izazvati protuodgovore publike, koja je to sa strane slušala. Ni Crkva ni kler nije kriv, da su ove godine tolike mase hodočastile na Bisticu. Za to će nositi odgovornost i oni, koji su punili logore i zatvore rođacima bistričkih hodočasnika. Crkva i kler nije kriv, što su bili od tisuća aklamirani. Reklamu su im opet načinili oni, koji su taj kler zatvarali i sudili na smrt. U vezi sa bistričkom procesijom neki visoki funkcionari šire vijesti, da je biskup Dr. Čekada⁵ molio nekoliko puta s masom svijeta po pet Oče naša za emigrante. Najodlučnije odbijam ovu klevetu, koju mogu tisuće hodočasnika svaki čas demantirati.

7. – Pitanje vjeronauka u školama nije potakla Crkva već oni, koji su bez sporazuma i pristanka i jednog ovlaštenog crkvenog predstavnika i bez pitanja širokih narodnih masa, koje danas plebiscitarno šalju djecu na vjeronauk u svim školama, u kojima im je mali krug ljudi dozvolio da o tome odlučuju. Uza sve protivne tvrdnje, da vjeronauk u školama nije dokinut, stoje činjenice: a) da je sasvim ukinut u višim razredima srednjih škola. To nikako nije u skladu s načelom slobode vjeroispovjedanja i slobode savjesti: jer ako je iz toga načela izvedena fakultativnost vjeronauka za niže razrede srednjih škola, zašto to ne vrijedi i za više razrede? Očito je, da je kod donošenja odluke o ukidanju vjeronauka u višim razredima bio odlučujući drugi momenat. Sigurno je, da to nije bio motiv prijateljstva prema vjeri i Crkvi. I to narodne mase jasno osjećaju.

b) u nižim je razredima sveden na fakultativni predmet i reduciran na 1 sat tjedno.

c) u pučkim je školama fakultativan i reduciran na 1 sat tjedno.

To su suhe činjenice. Da su oni, koji su svojevremeno donosili odluke o ovom položaju vjeronauka u Hrvatskoj predvidjeli ovakove odgovore širokih narodnih masa, jamačno ne bi donijeli takve odluke, jer nisu u skladu s narodnim mišljenjem. Pripominjem, da se učenici viših razreda gimnazije u velikom broju spontano javljaju za učenje vjeronauka. Zašto je njima oduzeta sloboda u ime »slobode«? Ove činjenice, kao što i činjenica, da u Beogradu postoji fakultativna

4. USAOH – Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske. Politička organizacija omladine osnovana 1942.

5. Smiljan Čekada, biskup skopsko-prizrenski.

obuka vjeronauka u višim razredima srednjih škola, upućuje na potrebu revizije današnjih uredbi o vjeronauku u pučkim i srednjim školama u tom pravcu, da se vjeronauku dodijele po dva sata u pučkim i nižim razredima srednjih škola, a i za više razrede, da se uvede vjerska poduka.

8. – Konačno, jedna riječ obzirom na optužbu glasila Kom. Partije »Naprijed« (14. VII. o.g.), da je jedan kateheta učio djecu skandirati »Hoćemo vjeronauk u škole«. Povest ću u tom slučaju istragu. Ali ne mogu shvatiti, kako je »Narodni list« od 14. VII. donio karikaturu bistričke procesije, kao da su djeca na procesiji vikala spomenuti poklik. Zar to nije izvraćanje ruglu bistričke procesije? Zar to ne potpada pod udar zakona o raspirivanju vjerske mržnje? Ili zar se takav posao može zvati »znanstvena kritika religije« ili zar je to »kritika neispravnog rada vjerskih pretstavnika«, koja se ne smatra izazivanjem vjerske mržnje? Budite uvjereni, da se tisuće i tisuće odraslih muševa i žena, koje su sudjelovale u bistričkoj procesiji nalaze duboko pogođeni ovom porugom »Narodnoga lista«. A na koncu, najmanje je shvatljivo, kako je mogao Ministar nastave g. Vrkljan⁶ pred narodom Donje Stubice tvrditi, da »je reakcija pokušala to (tj. povratak bistričke procesije) iskoristiti pa je... najmila neku djecu, da viču kako u školama nema vjeronauka (Vjesnik: 19. VII. 1945. str.3). Žalim, što je g. Ministar bio tako loše obaviješten o bistričkoj procesiji te je mogao nekritički iznijeti tvrdnju, koju ja odlučno odbijam.

Ali zato stoji činjenica, da su drugi dan poslije bistričke procesije svi zagrebački katehete osnovnih škola brisani s platnih spisaka i da im je rečeno, kako sam obaviješten, neka ih plaćaju oni, koji žele vjeronauk u školama. Gospodine predsjedniče, pitam, kako se ima shvatiti ovaj postupak? Da li je i to u smislu načela slobode savjesti i demokracije, kako tvrdi g. Ministar prosvjete u svom govoru u Donjoj Stubici? Zar oni, koji su ravnajući se po svojoj savjesti, moraju po načelu demokracije plaćati posebni porez za izdržavanje kateheta u pučkim školama? Zar nisu ti ogromna većina roditelja? Molim Vas, gospodine predsjedniče, da izvidite ovaj slučaj i uredite te kateheti osnovnih škola ne budu žrtva ničije mržnje ili kazne za nešto, zašto ne mogu kolektivno odgovarati. Jednako tako, da se ne kažnjavaju stotine i tisuće roditelja porezom plaćanja vjeroučitelja u školama, ako se služe svojim pravom slobode savjesti. Odluka, kojom se kateheti osnovnih škola brišu sa platnih spiskova bio bi ponovni unikum shvaćanja pravde i demokracije nekih ljudi, koji u ime njihovo počinjaju vrlo nedemokratske nepravde. Zato se nadam, da ćete Vi, gospodine predsjedniče, uspjeti te se ova odluka poništi.

9. – Gospodine predsjedniče! Kad sve ovo uzme u obzir, što sam iznesao u pogledu sudovanja vojnih sudova prema svećenicima. Kad se pregleda krvava lista na smrt osuđenih svećenika. Kad se uoči veliki broj zatvorenih svećenika. Kad se dan za danom ponavljaju napadaji na kler označujući ga »reakcijom«, što u današnjem riječniku znači: pribijati ga na stup sramote i po tom stavljati izvan zakona. Kad sa stvarno ocjeni položaj Crkve u današnjoj školi. Kad se sjetimo, da su skoro sve crkvene zgrade: kao škole, sjemeništa upotrebljene za svjetovne svrhe. Kad nadalje upremo prst u činjenicu, da je katolička štampa u Hrvatskoj praktički sasama onemogućena. Kad se po katoličkim zavodima postavljaju kome-

6. Ante Vrkljan, član Izvršnog odbora HSS-a, ministar prosvjete Narodne vlade Hrvatske 1945. godine.

sari, koji u svojim predavanjima direktno udaraju po načelima katoličkoga odgoja: zar nije opravdan zaključak, da se katolička Crkva u Hrvatskoj nalazi u stadiju progona? Namjerice nisam spominjao postupka, kojim su izvrgnuti katolički svećenici po zatvorima i logorima, jer je to vrlo bolno pitanje. Ali činjenice vrlo glasno govore svoju riječ. A ta je jasna. Katolička Crkva u Hrvatskoj je u stadiju svojevrsnoga progona. Ne doduše progona pod otvorenim viziorom. To danas još ne bi bilo oportuno. Nego pod vidom obračunavanja na političkom području, a u stvari s jasnom težnjom za radikalnim uništenjem svega što čini osnov crkvenog života, a to je sloboda klera i njegovoga rada na pastorizaciji vjernika. Jer, kako statistika pokazuje kler rapidno nestaje s površine slobodnog života u zatvorima i pod pušćanim metcima.

II.

Gospodine predsjedniče! U uvodu sam napomenuo, da me svakodnevno salijeću brojni vjernici s raznim molbama, da im pomognem u njihovim potrebama. Kao njihov pastir ne mogu se oglušiti tim molbama. Zato Vam ih iznosim, da ih dobrohotno uvažite.

1. – Ponajprije stalo mi je do onih, koje vojni sudovi osuđuju na smrt, da doista dobe svećenika u posljednim časovima te prime vjersku utjehu. Na primanje sakramanata u posljednim časovima života ima pravo svaki osuđenik, pa i onaj koji je osuđen na gubitak časnih prava. Pogotovo imadu to pravo svećenici, koji su koliko imadem podataka, dosada bez pratnje svećenika justificirani. Ja sam se za vrijeme ustaškog režima mnogo zauzimao za to, da svi osuđenici mogu imati svećenika u posljednim časovima. U tome sam konačno uspio. Držim da ni današnji režim neće u tome zaostati te će najhitnije biti riješeno pitanje svećenika, koji će osuđenike pratiti prema njihovoj želji i zahtjevu na posljednjem putu. Neka vojne vlasti označe svećenike, u koje imadu povjerenje, i kojima ću ja moći dati za to potrebno ovlaštenje, te se ova osnovna stvar već jednom skine s dnevnog reda. Već sam više puta primio usmena obećanja u tom pravcu, ali se stvar do danas nije pomakla s mrtve točke. U međuvremenu izrekli su vojni sudovi masu smrtnih osuda, kako to dokazuju događaji na 20. o.m. pred zgradom suda na Zrinjvcu, kad je više desetaka žena saznalo, da su im muževi, odnosno braća i sinovi strijeljani.

2. – U vezi s ovim pitanjem je važna okolnost, da ne postoji izvansudbeni forum, koji bi u slučaju izrečenih smrtnih osuda, izricao i pomilovanje. Ta institucija postoji u svakoj pravnoj državi 20. stoljeća. Istinski napredak u kulturi duše i srca zahtjeva, da se pored pravde, u upravljanju državom poštuje i načelo opraštanja i milosrđa. To je načelo ukorijenjeno u kršćanskoj duši hrvatskoga naroda. Zato se dvostruko teško osjeća praktično pomanjkanje vrhovnoga foruma, koji bi u slučaju smrtnih osuda vršio pravo pomilovanja. Ne mogu i ne smijem prešutjeti, da je ovakav forum za vrijeme ustaške vladavine spasio glavu kojemu tome čovjeku, koji se danas nalazi na visokom položaju. Zašto da u tom pogledu idemo unatrag, kad se istovremeno naglasuje, da spadamo u progresivne narode.

To je tim više potrebno, jer koliko mi je poznato, vojni sudovi sude neobičnom brzinom. Kako se govori dnevno pada oko 80 presuda. U nekoliko minuta odlučuje se o sudbini života i dugih godina slobode. Zar je moguće i pretpostaviti, da je takovo sudovanje temeljito i pravedno? Ne može zadovoljiti stvarne potrebe forma za pomilovanje na smrt osuđenih ni to, što presude nižeg vojnog suda

dolaze na potvrdu višeg vojnog suda Armije. Jer to nije forum za pomilovanje već stvarno apelacioni sud. A sud ostaje uvijek sud t.j. ostaje samo na terenu primjenjivanja zakona, dotično pravde. Kad se uvaži, da ogromna većina okrivljenika ne poznaje i nije mogla poznavati propise vojnoga sudovanja, pod koje danas retroaktivno, što je također nepravilno, padaju njihova djela, jasno je, da bi i te kako bilo mjesta forumu, koji bi vršio pomilovanja na smrt osuđenih.

3. – Rodbina justificiranih nema prava, da znade, gdje se nalaze grobovi njihovih roditelja i braće i muževa. Poznato je, da su rimski zakoni dopuštali pokop justificiranog. Nakon što je izvršena smrtna kazna »pravdi je zadovoljeno«, pa nema ni jednog opravdanog razloga, da se mrtvo tijelo kršćanina dostojno ne pokopa. Mjesto toga danas se justficira na nepoznatim mjestima. Mrtva tjelesa bacaju se u zajedničku grabu, i nitko od rodbine ne može znati, gdje su grobovi njihovih dragih. Ljudi koji su danas na vlasti, s pravom su se žalili i zgražali nad postupkom Ustaša, kad su na nepoznatim mjestima dotično uz mjesta justifikacije pokapali osuđenike. Ja sam se i te kako borio zato, da se tjelesa justificiranih mogu kršćanski pokapati. To što je nekada bilo zazorno, neka se danas ne ponavlja. Zato bi trebalo dozvoliti rodbini prenos mrtvog tijela u roditeljske grobove na kršćanska groblja, kako to od davnine vrši kršćanski pietet prema pokojnicima. Jednako tako trebalo bi uvesti stalnu praksu, da sudovi koji su izrekli smrtnu osude i dali ih izvršiti, to dostavljaju matičnim uredima, da se može službeno ustanoviti nečija smrt. To je potrebno zbog velikih praktičkih posljedica u pogledu imovinskih i rodbinskih odnosa.

4. – Naši su zatvori i logori još uvijek puni i prepuni. Puštam po strani pitanje, da li su svi oni, koji su u zatvoru baš krivi, i da li oni moraju tamo biti. Jer imade dosta slučajeva, da netko »odsjedi« po 6 do 8 tjedana u zatvoru, a da ga se uopće ne preslušša. Nakon jednog preslušanja pušta se ga kući. Jesu li takovi morali biti u zatvoru? U štampi se priznaje, da su vlasti bile zavarane krivim optužbama i smjestile u zatvor nedužne. Takvim bi se slučajevima lagano doskočilo, kad se ne bi svakoga odmah lišilo slobode, čim stigne protiv njega prijava. Na temelju prijave trebalo bi pozvati prijavljenoga na preslušanje. I tada bi se odlučilo istom, da li da ga se pritvori ili pusti, da se eventualno brani iz slobode. Masovno hapšenje, bez razlike na težinu prekršaja, mora nužno dovesti do toga, da u zatvoru sjede mnogi nevini samo zato, jer se našao netko, koji je na njima izvršio osobnu osvetu. Takvim bi se osvetama i nevinom progonu moglo i moralo izbjeći time, što bi svaki onaj koji podnese lažnu prijavu bio kažnjen. Ali za to bi bilo potrebno, da se je u pozivima vlasti to jasno kazalo. Nažalost, ni jedan javni poziv vlasti na prijavljivanje sugrađana nije imao ove jedne neobično važne rečenice: da će biti kažnjen, tko podnese lažnu prijavu. Za podržavanje morala u masama, to je absolutno potrebno. U protivnom slučaju pogoduje se stvaranju sistema douškivanja i osveta, na čemu se ne može temeljiti blagostanje države i naroda. Koliko bi bilo okakšano vlastima, kad bi se opreznije postupalo s hapšenjem, i kad bi se laganiji slučajevi rješavali preslušavanjem bez hapšenja! Koliko bi nezadovoljstva otpalo, koliko suza i boli bilo prišteđeno? I zato treba imati razumijevanja.

5. – U postupku sa zatvorenicima imade mnogo toga, na što se narodne mase žale. Prije svega, zatvori su prenatrpani, i ne mogu primiti onaj broj ljudi, koji faktično u njima boravi. Mjere prigodom hapšenja, o kojima sam malo prije govorio, znatno bi doskočile ovomu zlu.

Već sam molio, da se odredi nekoliko svećenika, koji će moći posjećivati zatvorenike te im u slučaju bolesti podijeliti sakramente. Tome do danas nije udovoljeno u mjeri, koja bi se mogla nazvati dostatnom.

Osim uhapšenika mnogo trpi i njihova rodbina, koja im donosi hranu i svježu odjeću. U tom pogledu vlada nerazumljivi postupak. Nekim zatvorenicima se uopće ne dopušta donošenje hrane i čiste odjeće. Oni leže tjednima u zatvoru. Njihove žene im donose hranu, a straža im odgovara, da ih tamo nema, ma da su recimo, čas prije vidjele muža kroz prozor. Zašto se svima zatvorenicima ne dozvoljava donošenje hrane u određene dane? Ako je pri tome bilo zloporabe, ona se može uz razboriti oprez i pregled sasma odstraniti.

Rodbina zatvorenih mora satovima stajati, dok na njih dode red. A onda kad stražari uzmu jelo, treba opet čitave satove čekati, dok se vrate košare i jedaći pribor. Imade slučajeva, da rodbina mora po 4 do 6 sati izdržati na suncu, dok obavi svoju dužnost. Zašto mučiti ove, koji nisu krivi? Zar se ne bi mogao ubrzati postupak sa primanjem jela i odjeće? Znadem slučajeve, gdje su mnoge žene usljed ovakvog postupka oboljele i tako oslabile, da su postale nesposobne za svaki rad.

I te su još sretne, ako barem znadu, kamo treba nositi jelo. Ali što da kažemo za one, koje moraju čitave tjedne obilaziti sve zatvore, da konačno pronađu svoga muža ili sina? Zašto ovakav postupak? Zar to ne znači bez potrebe mučiti, ogorčavati tolike obitelji? Pa one već time, što im je netko u zatvoru trpe i pate. Zar se mora, bez potrebe, uvećavati mjera njihovih patnja? Ne nalazim razloga ovome postupku. Izgovor, da su patili i oni, koji su bili u šumi, pak neka sada pate ovi, koji su bili u gradu nije čovječanski. U čemu bi, zapravo, onda imala stajati oslobođenje, ako se samo mijenjaju uloge stradalnika? Zato se nadam, gospodine predsjedniče, da ćete u sporazumu sa nadležnim vojnim vlastima isposlovati, te se ustanovi ured, koji će davati rodbini zatvorenih sigurne podatke, gdje se nalaze njihovi članovi. Nadalje da će se svima zatvorenicima dozvoliti donošenje hrane i čiste odjeće (pogotovo ovo!). I konačno da će se postupak prigodom primanja hrane i odjeće ubrzati. Tako će odpasti mnoge opravdane tužbe, a s njima i mnogo nezadovoljstva.

6. – Ovih sam dana dobio više stotina molba i upita, koji se odnose na sudbinu odvedenih časnika i domobrana. Tako je bilo mnogo žalbi gledom na skupinu časnika zrakoplovaca, koji su prošli svoj trnoviti put od Zagreba do Bjelovara, pak preko čitave Slavonije do Petrovaradina i Vršca. Nisu samo jednom bili izvrgnuti poruzi, kletvama i kamenjima u krajevima s pretežno srpskim stanovništvom. Rođaci, koji su ih posjetili u Vršcu, donijeli su vijesti, da će ti ljudi, zajedno sa ostalim zatvorenicima biti poslani u Rusiju na rad. Ne čini mi se vjerojatna ova vijest, koja je, razumije se, mogla duboko uzbuniti rodbinu tih nesretnika. Zato bi bilo dobro, da se te vijesti službenim putem demantiraju, to tim više, što saznajem, da su se neki od tih časnika vratili u Zagreb.

Ostali deseci tisuća domobrana, koji su pješice odvedeni iz Zagreba, kako čujem, uvrštavaju se u jugoslavensku armiju i smještaju daleko od svojih domova u Makedoniju i Srbiju. Teška je sudbina tih ljudi, *cvijeta* hrvatskoga naroda. Oni su u dobroj vjeri vršili svoju dužnost. Danas se moraju potucati od nemila do nedraga, ispostavljeni izljevima šovinističke mržnje kao zarobljenici u vlastitoj domovini. Mjeseci prolaze, a da se ne mogu javljati svojim kućama. Drugi se još nalaze u logorima i gladuju u svojoj domovini. Kad čovjek sve to gleda, samo se od sebe nameće pitanje: da li je kada hrvatski narod u svojoj povijesti prepatio

toliko nevolja kao ove posljednje četiri godine i ovih nekoliko mjeseci poslije svršetka rata.

Ako se k tome doda sve ono, što pati hrvatska inteligencija, činovnici, intelektualci, koji su otpušteni iz službe, ili se još nalaze po zatvorima i logorima, zato jer su za prijašnjega režima obavljali svoju službu, od koje su živjeli, onda nastaje pitanje: Kuda sve to vodi? Tisuće članova obitelji otpuštenih državnih i privatnih namještenika ostaju bez kruha. Kakvog će se posla moći primiti ljudi s fakultetskom izobrazbom u svojim četrdesetim i pedesetim godinama? To je danas postalo socijalno pitanje. Ako se gdje god iz ustiju kojega neškolovanog huškača te ljude upozoruje, da idu kopati ceste, onda je to prije cinička i krvava poruga na kulturni rad hrvatske inteligencije nego putokaz za rješene pitanja njihove životne egzistencije. Čovjek upravo dolazi na pomisao, da je to pokušaj opravdanja istrebljenja hrvatske inteligencije. No svakako vrlo bijedan pokušaj. Na mjestu hrvatskih intelligenata stručnjaka dolaze nestručnjaci, za koje odgovorni državni faktori javno priznaju, da koji puta jedva znaju staviti podpis na papir.

7. – Konačno, nameće se pitanje, gdje postoji moralno opravdanje za progon tisuća hrvatskih časnika i stotine tisuća hrvatskih vojnika, koji su u najboljoj vjeri i potpunom predanju da služe hrvatskomu narodu vršili svoje vojničke dužnosti. Po etičkim i pozitivnim načelima o ratovanju nijedan od njih ne bi smio biti predveden nikakvoj kazni osim onih, koji su prekršili međunarodne principe ratovanja i možda nepravredno napadali mirovno pučanstvo, koje uopće nije sudjelovalo u ratnim operacijama. Neće biti možda suvišno, da se u obranu ovih hrvatskih časnika i vojnika naglasi i to, da su oni svoju borbu smatrali kao obranbenu borbu protiv svih onih nepravdi, koje su i po priznanju predstavnika NOP⁷ počinjali šovinistički režimi predratne Jugoslavije. Pogotovo kad su ti časnici i vojnici danas najspremniji, da surađuju na obnovi i procvatu onakove Jugoslavije, koja bi bila istinska garancija ravnopravnosti i jednakosti svih naroda Jugoslavije.

Završujem. Sve ovo što sam iznesao, učinio sam u nakani, da dođe do iskrene suradnje između Crkve i Države. To je bila uvijek moja želja i misao vodilja u mom radu. Taj je rad čisto crkvenog karaktera, pa ne nosi za političke akcije nikakve odgovornosti. On se kreće u okviru crkvenih zakona, a na dobro hrvatskoga naroda, i po tome čitave Demokratske Federativne Jugoslavije.

Izvolite, gospodine predsjedniče, primiti izraze mog poštovanja.

Dr. Alojzije Stepinac

Nadbiskup zagrebački, predsjednik bisk. konf.

7. NOP – Narodno oslobodilački pokret.

PRILOG 1

NADBISKUPSKI DUHOVNI STOL U ZAGREBU

Poginuli svećenici od Narodno-oslobodilačke vojske do 8. svibnja 1945.

1. Antun Dunaj, kapelan, Podgorač,
2. Ivan Držaić, župnik u Donjoj Kupčini,
3. Ivan Gjanić, župnik u Orahovici,
4. Antun Irgolić, župnik u Starom Farkašiću,
5. Rudolf Mikec, uprav. župe Novigrad Podravski,
6. Matija Žigrović, uprav. župe Gornje Jesenje,
7. Ivan Butorović, uprav. župe Pisarovinska Jamnica,
8. Julije Bürger, župnik i dekan u Podravskoj Slatini,
9. Josip Martinac, župnik u Vočinu,
10. Viktor Müller, uprav. župe Donji Mosti.

Na smrt osuđeni svećenici iza 8. svibnja 1945.

1. O. Rikardo Ribić, župnik-gvardijan Karlovac,
2. O. Beato Bukinac, gimnazijski profesor Karlovac,
3. Stjepan Kužmanić, župnik i dekan Karlovac-Kamensko,
4. Dr. Matija Kranjčić, župnik u Ozlju,
5. Stjepan Pavunić, župnik i dekan u Koprivnici,
6. Mihovil Kanoti, župnik u Varaždinu,
7. Josip Kalajdžić, uprav. župe u Biškupcu,
8. Ferdo Maretić, župnik u Staroj Gradiški, ubijen u logoru Samobor,
9. Stjepan Kramar, kateheta Zagreb,
10. Petar Kovačić, župnik sv. Obitelji Zagreb,
11. Josip Lesjak, župnik u Svibovcu, strijeljan,
12. Kerubin Šegvić, profesor, Zagreb.

U zatvoru se nalaze:

1. Josip Matijević, župnik i dekan, Bebrina kotar Brod na Savi,
2. Juraj Horjan, kapelan Brdovec,
3. Mijo Ettinger, župnik, Daruvar,
4. Jakob Marjanović, kapelan u Donjoj Voći,
5. Josip Igrac, uprav. župe Gjurgjic,
6. Martin Mašan, uprav. župe Hercegovac,
7. Dr. Ivan Šimunović, župnik u Ivanić-gradu,
8. Tomo Fabek, župnik Karlovac-Dubovac,
9. Stjepan Cepetić, uprav. župe Klenovnik,
10. Mijo Jančić, župnik Krapinske Toplice,
11. Antun Medven, župnik u Križu.
12. Josip Valjak, župnik u Križevcima,
13. Herman Trdan, uprav. župe Ladislav,

14. Ferdo Krčmar, župnik u Lepoglavi,
15. Matija Crnković, uprav. župe Ludbreg,
16. Ivan Vučetić, župnik u Sv. Gjurgju Ludbreškom,
17. Stjepan Janković, uprav. župe Lukač,
18. Stjepan Kovačić, župnik u Molvama,
19. Ante Gjurić, župnik u Novoj Kapeli,
20. Nikola Soldo, kateheta u Petrinji,
21. Martin Gecina, župnik u Rečici, odveden 16. I. 1945. te se za njegovu sudbinu ništa ne zna,
22. Leopold Rusan, župnik u Remetama,
23. Ljudevit Bajec, uprav. župe u Rovišću,
24. Petar Žagmeštar, kateheta u Sisku, po noći odveden, a u jutro ga tražila OZNA,
25. Josip Godrijan, župnik u Sv. Iliji,
26. Leonard Žunić, župnik u Sv. Ivanu Žabno,
27. Valentin Bazijanec, uprav. župe Štefanje,
28. Stjepan Čerget, župnik u Trnovitici,
29. Mijo Poldrugrač, župnik u Trojstvu.
30. Mihovil Kolarić, um. kateheta Koprivnica,
31. Juraj Kranjčev, župnik Varaždinske Toplice,
32. Mirko Bijelić, uprav. župe Virje,
33. Josip Borošak, uprav. župe Voloder,
34. Dr. Nikola Sertić, profesor Zagreb,
35. Dr. Juraj Paša, kateheta Zagreb,
36. Filip Homolka, kateheta Daruvar,
37. O. Šantalab, franjevac-kateheta, Bjelovar,
38. O. Gasman, gvardijan-franjevac, Bjelovar,
39. O. Josip Müller, isusovac Zagreb,
40. O. Ljudevit Lojan, franjevac, Bjelovar.

Za ove su poznati podatci, ali sigurno imade još i drugih po zatvorima, ali radi slabih prometnih prilika nisu se podatci mogli dobiti.

U Zagrebu, dne 21. srpnja 1945.

Ravnatelj Nadb. pisarne:
(N. Borić)

1945, kolovoz 2.

Pismo nadbiskupa Alojzija Stepinca upućeno predsjedniku Narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću povodom njegovog izvještaja o političkim prilikama podnesenog u Narodnom saboru Hrvatske 24. srpnja 1945.

PREDSJEDNIČTVO
BISKUPSKIH KONFERENCIJA
U ZAGREBU

U ZAGREBU, dne 2. kolovoza 1945.

BROJ. 67/BK

PREDMET:

Gospodině pretsjedniče!

Čast mi je potvrditi primitak Vašega lista, na kome Vam ovime srdačno zahvaljujem. U pismu izvoljeli ste sumarno dati odgovor na moju pismenu predstavku od 22.VII. o.g. i najaviti usmeni razgovor o pitanjima, koja sam Vam saopćio.¹ Međutim kako razabirem iz novina, u svom saborskom referatu izvoljeli ste se dotaći nekih pitanja iz moje predstavke. Smatram potrebnim, da se ovim putem osvrnem na neka mjesta Vašeg saborskog referata, koja to hitno traže.

1. – Prije svega sa zadovoljstvom konstatiram, da ste jasno izrekli namjeru vlade, te ne će dirati u vjerske zasade i interne stvari katoličke Crkve. Napose, da ste tumačenjem smisla govora maršala Tita uklonili svaku sumnju o tendenciji udalji- vanja klera i vjernika od Rima, t.j. od vrhovnog poglavice Crkve Sv. Oca pape. Nije potrebno naglašavati, da bi takva tendencija bila u protuslovlju sa slobodom vjeroispovijedanja. Ona bi bila i isto tako u sebi jalova i osuđena na neuspjeh, bez obzira na to, što bi izazvala teške i opasne trzavice u državnom životu. *Istovremeno moram duboko požaliti, da je jedan vijećnik izrekao u saboru napadaj na Sv. Oca, koji je sam pretsjednik sabora smatrao potrebnim da požali.* Nekvalificirani taj napadaj znači stvarno izazivanje vjerske mržnje. Znači uvredu milijuna katolika, pa vršim svoju dužnost, kad ovim putem dižem svoj glas protesta protiv toga čina. Nadam se, da se takav nastup više ne će ponoviti, jer je u očitoj protivnosti s pravilima dobrog odgoja i obzira, koji treba iskazati vjerskom poglavici milijuna katolika ove države, pogotovo katolika Hrvata. Držim, da nijedna demokracija ne može dati opravdanja za takav nekulturni gest.

2. – U svom govoru² izvoljeli ste u stvari bistričke procesije kazati, da »posjedujete autentične izjave najviših crkvenih krugova, da je većina prisutnih bila iz porodica onih ustaških krugova, koji su pobjegli ili se kriju ili se nalaze po logorima«. U koliko bi se ove riječi imale odnositi na moju predstavku, moram upozoriti, da toga nisam napisao, a niti to ne slijedi iz onoga, što sam napisao. Moje

1. Među dokumentima nije pronađeno to pismo.

2. Bakarić se osvrnuo na političke prilike u Hrvatskoj od svibnja 1944. do srpnja 1945. godine. U jednom dijelu svoga govora on je oštrim tonom zaprijetio da vlast neće dopustiti »lažne advokate domobrana« a nadasve da ih se naziva »cvijetom hrvatskog naroda«. Ova prijetnja bila je izravno upućena nadbiskupu Stepincu koji je u svojem pismu predstavi iznio Bakariću svoje ogorčenje spram činjenice da ovi ljudi nepravedno padaju pod udar zakona. Bakarić je neobaveznost vjeronauka u školama opravdavao nakanom novih vlasti da stane na put vjerskim progonima i netoleranciji, a katolički kler optužio je za »proustaške« inspiracije. Cjelokupni Bakarićev izvještaj vidjeti u Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, Zbornik dokumenata 1945. IV, Zagreb 1985. dok. 169. st. 708–718.

riječi doslovce glase: »Za to će nositi odgovornost i oni, koji su punili logore i zatvore rođacima bistričkih hodočasnika«. Iz toga nipošto ne slijedi, da su rođaci bistričkih hodočasnika »ustaški krugovi«. Pored takvih, daleko više je onih, koji nijesu ustaše, a imaju svoje rođake po logorima i zatvorima. To je opće poznata stvar. Tu su desetci tisuća bivših domobrana. Ja sam u pretstavci upozorio i na veliki broj onih, koji su uhapšeni, smješteni u logor i zatvor, pa ih onda vlasti, nakon stanovitog vremena puštaju sasvim na slobodu kao nedužne. Na sve sam te u prvom redu mislio, kao što i na one, koji su se svršetkom rata našli ponukanim, da izvrše svoje zavjete, što su ih obećali za vrijeme rata. Pa i u samom Vašem govoru se ističe, da nijeste htjeli postavljati smetnja procesiji zbog »držanja nekoliko nesavjesnih ljudi«.

Moram ponovno istaći, da crkvene vlasti nisu imale nikakve političke namjere kod organiziranja ove procesije. Ponovno tvrdim, da za vrijeme procesije nisu padali politički poklici. Ne mogu pak usvojiti Vaše tvrdnje, da se na procesiji »organizirala jedna kampanja, koja je prvenstveno proustaška«. A to zato ne, jer sam duboko uvjeren, da velika većina hodočasnika nije imala ništa zajedničko s ustaštvom, pa nije ni bila proustaška. Ako bi se što moglo o tome dopustiti, to je jedino, da je moglo biti »nekolicina nesavjesnih ljudi«, koji nisu imali držanje dolično vjerskoj procesiji. No ti apsolutno iščekavaju pred masom vjernika. Sve u svemu moram se ograditi od toga, da se Crkvi pripisuje u organizaciji bistričke procesije politički, a osobito proustaški karakter.

3. – Na dva mjesta svoga referata izvoljeli ste spomenuti, da se vrši popis ljudi, koji su zatvoreni, u cilju, da se to izruči »Englezima«. Jednom govorite o kancelariji za popis, a na drugom mjestu, da »među redovima svećenstva ima takvih ljudi, koji eto popisuju, kažu oni 'za Engleze' – ljude, koji su u logorima, za koje se nezna danas gdje su, ili su u šumi ili inostranstvu; traže da se sakupljaju te porodice, kažu da trebaju te podatke za 'Engleze'. U stvari vrše okupljanja tih redova. Sve su to neprijateljski gestovi«.

Gospodine pretsjedniče! Kako sam u svojoj pretstavci spomenuo, dobivam danomice veliki broj molbi upućenih za pomoć i informacije. Ja sam to iskreno i otvoreno napisao. Stoga moram najodlučnije otkloniti pomisao, da se u mojem tajništvu vrše neki popisi za Engleze. Moram to činiti, jer je cijelom Zagrebu poznato, da su u moje tajništvo dolazile stotine ljudi s adresama svojih rođaka, za koje do danas ništa ne znaju. I to nije počelo ni najmanje mojom inicijativom niti ma koga iz redova svećenstva. Ako ste tako obavješteni, moram upozoriti, da te informacije nisu ispravne.

Na stvari je jedino istina, da je k meni pred 20 dana došla skupina gospođa žena časnika smještenih u Vršcu, da potpišem njihovu molbu na Maršala Tita, neka bi im muževe povratio na teritorij Hrvatske. Ja sam tu molbu preporučio i ona je uručena Msgru Dru Ritigu³, da je otpremi dalje. Kako te gospođe nisu sakupile potpise svih interesiranih, ostavile su molbu kod vratara nadbiskupskog dvora da potpišu i preostale zanimane. Tim povodom počeli su najednom stizavati brojni upiti i za ostale pritvorenike s molbom, da im pomognem. Nisam mogao

3. Svetozar Rittig, župnik crkve sv. Marka u Zagrebu, u mladosti tajnik biskupa J. Strossmayera. Napustio je Zagreb kada je na vlast došao Pavelić, a poslije rata je kao Predsjednik komisije za vjerska pitanja doprinosa međusobnom razumijevanju Crkve i Države u Hrvatskoj.

odbiti ni otjerati tih ljudi, kao što nisam kroz 4 godine odbio nijednog iz Vaših redova, kad su dolazili moliti, da za njih interveniram. Nitko od mojih svećenika nije nikada nikome rekao, da se to vrši za »Engleze«, jer na to nije nitko od mojih svećenika ni mogao pomisliti. Zato jednako tako odlučno odbijam tvrdnju, da se u toj organizaciji (t.j. kat. Crkvi i svećenstvu) jedna preorijentacija nije izvršila i da ona barem jednim dijelom svojim ide starim putem, u koliko se to može dovoditi u vezu s radom mojega tajništva prigodom donošenja molbi za informacije o nestalim članovima brojnih obitelji. Gospodine pretsjedniče. Ovo se sve vršilo u mom tajništvu javno. Stoga, zar je uopće moguće zamisliti, da bi se otvoreno putem moga tajništva mogla vršiti jedna takva akcija, koju bi vlada mogla smatrati neprijateljskom za državu.

4. – U vezi s Vašim riječima, kojima ste završili pasus o netom spomenutom sakupljanju podataka: »Mi možemo kazati, da znamo odakle potiču inspiracije za to i da znamo i pratimo dalje razvoj tih stvari«, moram izjaviti: Ja mogu iskreno kazati, da ne znam, odakle potiču inspiracije za akciju sakupljanja podataka nestalih.

Toliko sam smatrao potrebnim, da odmah primijetim na Vaš saborski ekspozé.

Izvolite, gospodine pretsjedniče, primiti izraz moga dubokog poštovanja

Dr Alojzije Stepinac
nadbiskup, pretsjednik bisk. konf.

4

1945, kolovoz 11.

Pismo nadbiskupa Alojzija Stepinca predsjedniku Narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću o pogledima Katoličke Crkve na reformu nastave posebice ukidanje vjerskog odgoja u državnim školama.

PREDSJEDNIČTVO
BISKUPSKIH KONFERENCIJA
U ZAGREBU

U ZAGREBU, dne 11.kolovoza 1945.

BROJ: 71 /BK

PREDMET:

Gospodin
Dr Vladimir Bakarić
predsjednik vlade federalne Hrvatske¹

Zagreb

Ovih je dana kod nas službeno završena obuka u osnovnim i srednjim školama. Prije no što započne nova školska godina, mjerodavni faktori prosvjetnih

1. Na dokumentu je dopisano crnom tintom a/d/ a/cta/, 27.IX.45. i parafirano V/ladimir/B/akarić/.

vlasti spremaju dalekosežne prijedloge za reformu nastave u državnim školama. S tim u vezi smatram svojom dužnošću, da iznesem stajalište i poglede Katoličke Crkve na pitanja odgoja, napose vjerskog odgoja mladeži. U tom cilju čast mi je podnijeti ovu predstavku sa željom, da posluži kod priprema teškog i odgovornog posla oko pravilnog uredjenja školskog pitanja u novim prilikama. To tim više, što do danas nije u ovom sklopu postojala nikakova veza državnih vlasti s Katoličkom Crkvom:

1. Ponajprije moram upozoriti na stanje, u kojem su Katoličku Crkvu zatekli događaji u travnju 1941. dotično u svibnju 1945. godine. To je potrebno, da bude jasna razlika u položaju, u kojem se danas nalazi Katolička Crkva na području odgojnih pitanja, prema položaju, u kojem je bila prije početka ovoga rata.

U predratnoj Jugoslaviji Katolička je Crkva imala pravo sudjelovanja kod odgoja mladeži u svim državnim i privatnim školama time, što je *vjerska obuka* bila obavezatna po 2 sata tjedno, izuzevši škole, koje su podpadale pod Ministarstvo trgovine. A i tu je bilo načelno odobrena vjeronaučna obuka, tek ju je trebalo naredne školske godine 1941 – 1942. provesti u djelo. Uz vjeronaučnu obuku bilo je propisano vršenje vjerskih dužnosti: prisustvovanje službi Božjoj, primanje sakramenata 3 puta godišnje i obavljanje trodnevnih duhovnih vježbi jednom godišnje u oči Uskrsa.

Osim toga, Katolička Crkva je imala pravo, koje joj je bilo zajamčeno i neprimljenim konkordatom, da osniva *privatne škole*, kao što su nadbiskupske i biskupske gimnazije u Zagrebu, Travniku, Splitu i Šent Vidu, pa niz zavoda pojedinih crkvenih redova, kao što su gimnazije franjevacu u Visokom, Širokom Brijegu, Badiji, Sinju, Varaždinu, pa dominikanska gimnazija u Bolu na Braču, gimnazija i preparandija sestara milosrdnica u Zagrebu, sestara Božje ljubavi u Sarajevu, te veliki broj osnovnih škola po čitavoj državi. Sve su te škole imale pravo javnosti, jer su bile potpuno saobražene s državnim školama, te su stajale pod izravnim nadzorom Ministarstva prosvjete u Beogradu.

Ujedno je Katolička Crkva uzdržavala svoja nadbiskupska i biskupska *dječaćka sjemeništa* i gimnazije u Zagrebu, Travniku, Šent Vidu, a pojedini su redovi imali svoje konvikte uz gimnazije kao Visoko, Široki Brijeg, Badija, Bol, Zagreb kod sestara milosrdnica, Salezijanaca, sestara uršulinki a nadbiskupija zagrebačka u Požegi. Država je također pomagala dječaćka sjemeništa u obliku stalne subvencije, osigurane državnim proračunom.

Na teritoriju, koji je potpao pod bivšu NDH, ostalo je na snazi sve gornje stanje, samo je *povećan broj privatnih škola* pod upravom redova Katoličke Crkve.

Ovo je stanje u predratnoj Jugoslaviji isposlovano *dugom borbom* i nije posvema zadovoljavalo ona odgojna načela, koja Katolička Crkva vjekovno čuva kao *prokušana i najbolje utvrđena*. Ali je bilo ipak snošljivo i – kako tako – omogućivalo redovni vjerski odgoj katoličke mladeži. Napose valja istaći, da su škole i konvikti pod crkvenom upravom uživali veliko povjerenje roditelja *zbog svoga solidnog odgoja*. A i državne su vlasti po svojim ministarskim inspektorima priznavale njihove velike uspjehe. Poznato je, da su po uspjehu *baš katoličke crkvene gimnazije bile na prvom mjestu u čitavoj državi*. Redoviti uspjeh učenika na privatnim školama pod upravom Crkve prelazio je 95% pozitivnih ocjena. Na nekima je zavodima bio stalno uspjeh između 98% i 100%. Ističem, da te privatne škole pod upravom Katoličke Crkve nisu bile konfesionalne u ekskluzivnom smislu. Njih su polazili učenici katoličke vjere, kao i pravoslavci, muslimani i jevreji.

I to u gradovima, kao na pr. Zagrebu, gdje su imali priliku posjećivati i druge državne škole. A ipak su ti roditelji žrtvovali i posebnu školarinu samo da mogu svoju djecu slati u privatne škole Katoličke Crkve s pravom javnosti. Ta činjenica *sjajnog obučnog i odgojnog uspjeha najbolje je opravdavala njihov opstanak.*

2. Svršetak je rata u mjesecu svibnju o.god. donio Katoličkoj Crkvi u Jugoslaviji bitnu promjenu na čitavom području odgojnog rada: ponajprije je u federalnim jedinicama s pretežno katoličkim pučanstvom, kao Hrvatskoj i Sloveniji, pa onda u Bosni i Hercegovini ukinuto obligatno obučavanje vjeronauka u svim razredima i osnovnih i srednjih škola. To je činjenica, koju nijedna izjava, nijedan novinski članak ne može pobiti ni osporiti. U višim razredima srednjih škola nije dozvoljeno uopće nikakovo, pa ni fakultativno obučavanje u vjeronauku. U nižim razredima gimnazija sveden je vjeronauk od obligatnog predmeta na fakultativan i k tome je broj tjednih obučnih satova reduciran od dva na jedan sat. U osnovnim je školama vjeronauk prestao biti obligatan predmet i postao je fakultativan tako, da je vjeronaučna obuka od dva sata reducirana na jedan sat tjedno. Još više, vjeronauku, koji je kroz duga desetljeća, možemo kazati i stoljeća u školskim svjedočbama bilo dano prvo mjesto, danas je maćuhinski ostavljeno posljednje mjesto iza sviju vještina. Time je na vanjski *upadljivi način rečeno, da je ono, što je za svakoga čovjeka najdublje i što po priznanju objektivnih pedagoga bez obzira na njihov svjetovni nazor pripada prvo mjesto u školi vrednota ljudskoga života, kod nas degradirano na posljednje mjesto.*

Ne mogu a da na ovom mjestu *ne odam izraz negodovanja zbog ovog postupka školskih vlasti u Hrvatskoj. On duboko vrijeđa i prava roditelja na vjerski odgoj djece, kao što i nepovredivo pravo djece na vjerski odgoj.* Time je ta stvar došla u očiti sukob s voljom ogromne većine katoličkih roditelja, u čije ime mogu govoriti. I to upravo onih roditelja, koji su po samim školskim vlastima upitani, da li žele vjerski odgoj djece, plebiscitarno odgovorili pozitivno za vjerski odgoj djece putem škole. Zar je taj postupak školskih vlasti u Hrvatskoj, koji se, kako se tvrdi, osniva na odluci predsjedništva »ZAVNOHA«², u skladu s jasno izraženom voljom naroda, da poštuje svoju vjeru kao najveću svetinju? Je li to ispravno tumačenje ili samovoljno, upravo *sektaško* iskrivljivanje narodne volje? Primjećujem, da je sve to učinjeno bez ikakva *sporazuma s crkvenim vlastima* i širokim masama katoličkih vjernika, kao da Katolička Crkva i njezini vjernici u Hrvatskoj uopće ne postoje, ili kao da su oni nešto, preko čega ima svatko pravo, bez ikakvih obzira prelaziti.

Osim toga, školske vlasti ne posvećuju vjerskoj obuci ni one brige, koju pokazuju prema drugim neobligatnim predmetima u pitanju njihova polaska i održanja discipline. Isto tako sasvim su indiferentne prema vršenju vjerskih dužnosti sa strane učenika. *Jedva dozvoljavaju, da se u školi oglasi misa za učenike škole.*

Činjenica je, da su školske vlasti roditelje djece u gradovima Hrvatske, Bosne i Hercegovine raznim načinima pitale, da li žele vjersku obuku djece u osnovnim i nižim razredima srednjih škola. Rezultat je bio u osnovnim školama taj, da je

2. ZAVNOH – Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske osnovano u Otočcu odnosno Plitvičkim jezerima lipnja 1943. kao vrhovno političko predstavništvo Hrvatske pod rukovodstvom komunista. Ovdje je zanimljivo istaći da je ZAVNOH u kojem je tada vidnu ulogu imao Andrija Hebrang, na oslobođenom području Hrvatske 1944. dozvolio vjeronauk u svim školama. Takovoj odluci tada se oštro usprotivio Tito i naredio Hebrangu da smjesta ispravi ovu »grubu grešku«.

skoro 100-postotni broj roditelja tražio vjerski odgoj i vjeronauk u školi. U srednjim se školama postotak roditelja, koji žele obuku vjeronauka u nižim razredima, kreće između 93 do 96%. Pored toga u mnogim su srednjim školama sami učenici viših razreda u ogromnoj većini tražili, da se uvede vjeronauk u njihove razrede.

Ima dosta primjera u Zagrebu i po provinciji, da su stanoviti ljudi uklonili raspela iz školskih soba. Gotovo svagdje su sami učenici, i to ne samo oni nižih razreda, nego i viših razreda gimnazije postavili raspela u svoje školske sobe.

Nadalje nastala je promjena u pogledu molitve prije i poslije školske obuke. Ta praksa, koja je u našim krajevima tako stara, kako je stara i sama škola, danas se u nekim školama samo tolerira, a u drugima je neposredne školske vlasti ukidaju na usmeni nalog iz Ministarstva prosvjete. I tu se događa bezbroj slučajeva, da sami učenici i viših i nižih razreda srednjih škola spontano obavljaju molitvu mimo protivnih odredaba starješina.

Što se tiče privatnih škola, koje vode katolički redovnici i sama Crkva, te su mogle završiti svoj redovni školski rad svršetkom ove školske godine. Za narednu školsku godinu 1945/46 izašla je u zagrebačkom »Vjesniku« obavijest, koja po čitavom sadržaju potječe od mjerodavnih zagrebačkih školskih vlasti, jer donosi točne statističke podatke o školama, đacima i profesorima. U toj se vijesti kaže: »Ove privatne gimnazije završit će ove godine radom, te će đaci iduće godine prijeći u državne škole, jer se sve privatne gimnazije ukidaju«, (Vjesnik, broj 90 od 4.VIII.1945. str. 5.).

Nadbiskupske i biskupske gimnazije u Hrvatskoj i Sloveniji nisu već dva mjeseca primile nikakve državne subvencije, te stoje prema objavi u zagrebačkom »Vjesniku« pred ukidanjem. Zgrade dječjačkih sjemeništa najvećim su dijelom zaposjednute po vojsci. Tako je Crkvi onemogućen ili u znatnoj mjeri ograničen rad na odgoju njezinog podmlatka. Isto vrijedi za školske zgrade privatnih gimnazija katoličkih redova.

Kako je iz svega vidjeti, položaj Katoličke Crkve na odgojnom području bitno je promjenjen na gore. Pače, on je tako prekaran, te se s pravom može kazati, da je Katoličkoj Crkvi gotovo oduzeta svaka mogućnost odgoja svojih vjernika – djece i mladeži. A ono, što je u državnim školama ostavljeno, to ima značaj milosti, koja se do nekog vremena daje, a onda se po miloj volji može oduzeti.

3. – Jasno je, da se Katolička Crkva ne može sporazumjeti, a još manje da može prihvatiti postojeće stanje kao normalno. To ne može učiniti s više razloga.

Ponajprije, ovakav *državni monopol* nad odgojem mladeži vrijeđa pravo roditelja na odgoj djece. Roditelji imaju, po nauci zdravoga razuma, svetu dužnost i pravo, da svojoj djeci omoguće, te jednom mogu kao samostalni ljudi vršiti svoje životno poslanje. Djeca trebaju pomoć i rukovodstvo starijih, da mogu skladno razvijati svoje duševne i tjelesne sile. Tu pomoć – odgoj – dužni su im dati najprije oni, koji su im dali život, čiji su oni produženje i drugi »ja«. To su roditelji. Zato i roditelji imaju neotuđivo pravo da vrše svoju dužnost odgoja djece. Pravo roditelja na odgoj djece je primarno i prije svakog prava države nad odgojem djece. Djeca nisu vlasništvo države, ni naroda, nego su samostalni subjekti, nad kojima vrše primarnu odgojnu vlast roditelji. Roditelji su po samoj prirodi najsposobniji odgajatelji svoje djece, jer imaju, kao nitko drugi, sve preduvjete valjanog odgajatelja: poznavanje i razumijevanje, ljubav i povjerenje djece. Odgojna se vlast roditelja proteže ne samo na vjersku i moralnu odgoju nego i na tjelesnu i društvenu. *Zato roditeljima pripada pravo, da osnivaju sami škole, i barem ako država podiže škole, da biraju, u koju će školu slati djecu. U slučaju, da država osniva i*

podržaje škole, roditelji imaju pravo zahtijevati, da nastava odgovara njihovim odgojnim načelima.

Otuda slijedi, da državni monopol, kakav se kod nas uvodi, onemogućuje i osporava roditeljsku odgojnu vlast.

Pored roditelja ima i Katolička Crkva pravo i vlast odgajati svoje vjernike u vjeri i ćudoređu. To joj je pravo podijelio njezin utemeljitelj Isus Krist. Kroz vjekove su joj ga priznavale sve svjetovne države, koje su poštivale slobodu vjeroispovjedanja, te slobodu savjesti. Državna vlast, koja ne bi poštivala u načelu ili u praksi to pravo Crkve, zaslužila bi, da je se nazove nasilnom nad najsvetijim pravima čovjeka. Zato i nijedna moderna država, koja hoće biti u redu kulturnih država, ne želi osporavati Crkvi ovoga osnovnoga prava, da Crkva daje vjerski odgoj katoličkoj mladeži. Taj prvi vjerski odgoj daje kršćanskoj djeci obitelj kao zastupnik Boga i Crkve, a u školama je ona sama vrši preko svojih službenika. Ti moraju imati za vršenje svoje službe ovlaštenje od Crkve.

Kao što roditelji, isto tako ima i Crkva prirodno pravo, da osniva škole, pogotovo onda, kad je u državnim školama *ugrožen ili onemogućen vjerski odgoj, dotično kad je čitav odgojni smjer protivan nauci Crkve.* Dakako, Crkva se u takvom slučaju prilagođuje pozitivnim državnim propisima u pogledu nastavnog plana i kvalifikacije nastavnika.

Napose, Katolička Crkva ima pravo podizati sjemeništa za odgoj svoga svećeničkog podmlatka (kan.1352 Crkvenog Zakonika). U njihovoj unutarnjoj upravi Crkva je posvema slobodna i neovisna. Prava podizati sjemeništa Crkva se ne odriče nikada, pa ni u konkordatima.

Dašto da i državi pripada *pravo* podizati sve škole. Ali ona tu ne vrši primarnu dužnost, nego suplementarnu, u koliko nadopunjuje ono, što sami roditelji ne mogu putem privatnih gradskih ili crkvenih škola učiniti. Nadalje, država ima u interesu općeg dobra pravo postavljati nastavne programe i brinuti se, da svi nastavnici odgovaraju svojim dužnostima i da imaju potrebne kvalifikacije.

To su načela, koja Katolička Crkva svagdje ispovjeda na području odgoja djece i mladeži.

U svjetlu ovih načela, očito je, da današnje izloženo stanje na odgojnom području ni izdaleka ne može zadovoljiti Crkve, i ona ga mora otkloniti.

4. – No ni sa stajališta načela slobode vjeroispovjedanja i slobode savjesti, koja je usvojila Savezna vlada i vlada federalne Hrvatske, ne može se opravdati današnja gore izložena praksa.

Najprije, nije shvatljivo i nipošto nije u skladu ni sa slobodom vjeroispovjedanja niti sa slobodom savjesti činjenica, da je u ime te slobode dozvoljen vjeronauk u nižim razredima, a *zabranjen* u višim razredima srednjih škola u Hrvatskoj. U Beogradu je to načelo, barem do sada, pravilno shvaćeno, pa je vjeronauk dozvoljen i u višim razredima srednjih škola. Ako se vlast postavi na načelo slobode savjesti i smatra ga svetinjom pa zato *ne dozvoljava*, da se ikome *nameće* vjerska obuka, koji je ne će, kako je ta ista vlast može *zabraniti* onome, koji po svojoj savjesti *hoće* vjersku obuku u višim razredima srednjih škola. Odluka pretsjedništva »ZAVNOHA«, koja u Hrvatskoj ne dozvoljava vjerske obuke u višim razredima srednjih škola je *očevidno kršenje načela slobode savjesti* i ne da se opravdati ničim drugim nego *neprijateljstvom prema religiji uopće*, dotično drugim ekskluzivističkim, recimo otvoreno, metarijalističkim nazorom na svijet. Ma kakvo naziranje na svijet imali donosioci odluke o zabrani vjeronauka u višim razredima srednjih škola, oni, sa stajališta slobode savjesti, koju traže za sebe, ne bi nikako

smjeli po postulatu zdravoga razuma, kratiti te slobode drugima. Tu ništa ne mijenja na stvari, ako se sve odluke pretsjedništva »ZAVNOHA« nazivlju demokratskim, pa se sve one, koji uviđaju njihovu nelogičnost, jednostavno proglasi reakcionerima, profašistima a opravdana kritika te odluke napadom na narodnu vlast. To je vrlo jednostavno i komotno. Ali je isto tako daleko od one demokracije, koja poštuje narodne tradicije i volju roditelja, kako imaju biti njihova djeca odgajana i volju same mladeži, koja u višim razredima želi slušati vjeronauk. Da je tome tako, vidi se po primjeru Beograda. Ako je u Beogradu mogao biti dozvoljen vjeronauk u višim razredima srednjih škola, po načelu slobode savjesti, zašto to nije u Zagrebu? Zar u Zagrebu vrijedi druga logika, ili druga sloboda savjesti? Ili gdje je demokracija u ovom pitanju, u Beogradu ili u Zagrebu?

Zatim, moram upozoriti, da je vjeronauk vazda smatran *eminentno odgojnim predmetom*. Skroz je neispravno mišljenje, da je on nastavni predmet kao i svaki drugi. Tko tako misli, očito ne poznaje ili neće poznavati cilja i naravi vjeronaučne obuke u školama. Ona je prvenstveno odgojna. U našim školama ostvarili smo nastavni program, koji je upravo pod tim vidom udešen, da odgovara svim savremenim zahtjevima pedagoške znanosti. S toga gledišta nipošto ne može zadovoljiti činjenica, da je vjeronauku ostavljen, kao fakultativnom predmetu, samo jedan sat na tjedan. To ni najmanje ne zadovoljava stvarne potrebe, da se može učenicima podati potrebno vjersko znanje i dovoljni moralni odgoj. Savremene potrebe vjerskoga života daleko su kompliciranije i veće, no u prijašnja mirna vremena. Zato je reduciranje vjeronauka na jedan sat tjedno stvarni nazadak a ne pedagoški napredak. To isto vrijedi možda još u većoj mjeri za osnovne škole, u kojima se i te kako gleda na odgojnu stranu kod podavanja vjerske pouke.

Sa slobodom vjeroispovijedanja i savjesti ne može se složiti ni praksa, koju provodi Ministarstvo prosvjete u Hrvatskoj, kada usmenim putem zabranjuje svaku molitvu u školi, i kada ne dozvoljava raspela u školama. Hrvatski je narod kršćanski katolički i njemu pripada pravo, da u svojim narodnim školama, u duhu svojih vjekovnih tradicija, *imade raspelo u školi*. Taj je zahtjev jasno uključen u plebiscitarnim izjavama roditelja, da im djeca polaze vjeronauk. Prema tome su i vlasti, koje se zovu narodnima, dužne poštivati tu volju roditelja i ostaviti križ u školama, koje su u čisto ili pretežno kršćanskim krajevima.

Sloboda savjesti i vjeroispovijedanja traži, da učenici, koji žele i polaze vjeronauk *mogu slobodno vršiti svoje vjerske dužnosti, i da ih škola u tome ne smeta*. To će se postići tako da imaju posve slobodno vrijeme i od škole nesmetano kod polaska nedjeljne službe Božje i primanja sakramenata, kako je to bilo u predratnoj Jugoslaviji. Ako školska mladež može iz daleko neznatnijih razloga dobiti slobodu izbivanja od škole, onda je iz pedagoških razloga više nego opravdano, da ima slobodno vrijeme za vršenje svoga vjeroispovijedanja.

Načelo slobode vjeroispovijedanja i slobode savjesti traži, da država dozvoli Crkvi podržavanje njezinih dječaćkih sjemeništa i privatnih gimnazija katoličkih redova. Crkva ne može smatrati dovoljnim onaj vjersko-moralni odgoj svojih budućih svećenika, što ga pružaju državne škole. Ona je zato svojim Zakonikom propisala osnivanje dječaćkih sjemeništa, u kojima daje kandidatima svećeničkog zvanja potrebni prikladni odgoj. Nije u skladu s priznatom slobodom vjeroispovijedanja, kad se dječaćkim sjemeništima oduzima mogućnost djelovanja već time, *što su im zgrade zaposjednute, ili što se agrarnom reformom oduzimlje Crkvi ono zemljište, koje služi jedino i isključivo za uzdržavanje đaka, ponajviše seljačkih sinova*.

Pogotovo nije u skladu sa *slobodom savjesti*, ako se ukidaju privatne škole pod upravom Crkve. I tu istinska demokracija, prava narodna vlast, ne će tjerati roditelje, da daju djecu samo u državne škole, *ako čitav smjer njihova odgoja ignorira vjeru*, i ako je isključuje iz *najsudbonosnijih godina duševnoga razvoja, u doba puberteta*. Takav smjer odgoja može biti u nekim glavama već odavno zamišljen i za nj stvoren plan, ali to ne znači, da je taj u skladu s narodnim duhom i njegovim vjekovnim tradicijama. Nasuprot otvoreno možemo konstatirati, da je takav areligiozni odgoj, kakav se želi odlukom pretsjedništva »ZAVNOHA« uvesti u više razrede srednjih škola *protivan hrvatskom i slovenskom narodnom duhu*, koji je, kako je poznato, bitno *oblikovan* po katolicizmu. Uvjeren sam, da će danas većina roditelja i sama mladež tražiti kršćanski odgoj u svim školama. Zato je i zbog načela slobode savjesti u istinskoj demokraciji samo po sebi razumljivo, da se dozvoljavaju privatne škole katoličkih redova i Crkve. To nije zabranjeno ni u lajičkoj Francuskoj, koju je njezino protucrkvveno školsko zakonodavstvo god.1906. dovelo do *nasilne* rastave Crkve i države i do otvorenoga progona Crkve. No Francuska god.1939. i god.1945. nije više ona, koja je bila god.1906. I ako netko želi kod nas u prosvjeti uvesti stanje iz g.1906., onda je jasno da je to navještaj otvorene kulturne borbe protiv Crkve. A to ni danas nije simpatično. Dosljedno nije ni savremeno.

Slobodu privatnih gimnazija preporučuju i razlozi štednje. Danas, kad je čitava država puna razvalina, kad nema ni dovoljno financijskih sretstava za ogromno djelo narodne obnove, razlozi državne štednje gotovo imperativno nalažu, da se sačuvaju privatne škole. U njima se može, jednako kao i za predratne Jugoslavije osigurati državni i narodni odgoj putem jedinstvenog nastavnog plana i nadzora sa strane školskih vlasti.

5. – Da ukratko rezimiram. Katolička Crkva iznosi pred mjerodavne školske faktore ove zahtjeve:

(1) da se u svim državnim školama, osnovnim i srednjim u nižim i višim razredima podaje vjeronaučna obuka s po *dva* sata tjedno.

(2) da učenici, koji se slobodno prijave za polazak vjeronauka, vrše sve disciplinske propise u pogledu *polaska* vjeronauka i ocjenjivanja u vladanju.

(3) da se vjeronauku ne daje posljednje mjesto u godišnjim svjedočbama, nego kako je to bilo do sada.

(4) da učenici, koji polaze vjeronauk, vrše i vjerske dužnosti i da im se omogućuje u tome sloboda i daje slobodno vrijeme za primanje sakramenata (triput godišnje) i jednom duhovne vježbe u oči Uskrsa.

(5) da se dozvole privatne biskupske, nadbiskupske i redovničke gimnazije i da se tima dade pravo javnosti i to barem onima, koje su ga imale do sada.

(6) da se dozvoli rad crkvenim dječaćkim sjemeništima i isprazne njihove zgrade te ona mogu služiti svrsi za koju su podignuta. To isto vrijedi i za zgrade ostalih crkvenih zavoda i škola.

Pripominjem, da su sve *to pitanja, o kojima ovisi povoljan uspjeh pregovora za uređenje odnosa naše države sa Svetom Stolicom*. Ne bi bilo u redu, da se unaprijed stvara jednostranim odlukama nepovoljan položaj za Katoličku Crkvu, pa onda pristupa pregovorima sa Svetom Stolicom. Razumije se, da takvim načinom ne bi bio pružen dokaz one dobre volje za održanje pravilnih odnosa između naše države i Svete Stolice, koja je jedina moguća podloga da se pravilno uredi

položaj milijuna katolika u duhu istinske demokracije a na dobro i korist Crkve i države.

Dr Alojzije Stepinac
nadbiskup, pretsjednik
Biskupskih Konferencija

5

1945, kolovoz 17.

Pismo nadbiskupa Alojzija Stepinca predsjedniku Narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću u kojem iznosi glavne primjedbe Katoličke Crkve na prijedlog zakona o agrarnoj reformi.

PREDSJEDNIČTVO
BISKUPSKIH KONFERENCIJA
U ZAGREBU

U ZAGREBU, dne 17.kolovoza 1945.

BROJ: 72 /BK

PREDMET:

Gospodinu
Dru Vladimiru Bakariću,
predsjedniku vlade federalne Hrvatske¹

Zagreb

Pred mjesec dana, t.j. sredinom srpnja, a u povodu prvih pouzdanijih vijesti, da se sprema uzakonjenje radikalne agrarne reforme, imao sam čast uputiti Vam pismenu pretstavku, u kojoj sam ukratko izložio stanovište Katoličke Crkve u ovom pitanju. Izrazio sam i nadu, osnovanu na obećanju pretsjednika Savezne Vlade, Maršala Jugoslavije Josipa Broza-Tita, danu pretstavicima zagrebačkoga klera 2. juna o.g. i meni osobno, da će se sva pitanja odnosa Crkve i Države rješavati sporazumno, i u pitanju agrarne reforme, da će Crkvu upoznati s nacrtom zakonskoga prijedloga. Time bi se moglo već po samom nacrtu postići sporazum s Crkvom, i tako doći do zakona daleko potpunijeg i pravednijega, no što je on danas predložen Privremenoj Narodnoj Skupštini.

Nažalost, moram konstatovati, da je moj prijedlog ostao potpuno neuvažen. Danas, kad je zakonski prijedlog o agrarnoj reformi u načelu i pojedinostima primljen u zakonodavnom odboru Privremene Narodne Skupštine, mogu se, tek

1. Na dokumentu je dopisano crnom tintom a/d/ a/cta/, 27.IX.45. i parafirano V/ladimir/ B/akarić/

na osnovu nepotpunih novinskih izvještaja, upoznati samo s glavnim odredbama toga zakona. Na temelju tih podataka dužnost mi je, u obrani prava Katoličke Crkve, da upozorim prije definitivnog primitka zakona o agrarnoj reformi u Skupštini, na slijedeće momente:

1/. Iz ekspozicije Saveznog Ministra poljoprivrede Dra. Čubrilovića² (»Zagrebački Vjesnik« br.98. od 13.VIII.1945. str.2.) izlazi, da je temeljno načelo novoga zakona o agrarnoj reformi: zemlja pripada onome, koji je obradjuje. Budući da Crkva, dotično njezini službenici ne obradjuju sami zemlju, jer nisu po zvanju zemljoradnici, to su njezini posjedi subsumirani pod pojam mrtve ruke, kojoj se u načelu izvlašćuje sav posjed bez otštete s izuzetkom, da se bogomoljama, samostanima, i vjerskim ustanovama može ostaviti do 5 hektara za izdržavanje ili u humane svrhe; ako su ove ustanove većeg historijskog značaja, može im se ostaviti do 20 hektara obradive zemlje (»Borba« 14.VIII.1945. str.1.),

Ne ulazeći ovaj čas u pitanje valjanosti gornjeg načela kao i valjanosti njegove motivacije, moram kao najvažnije istaknuti, da je takvim rješenjem agrarnih odnosa Katolička Crkva u Demokratskoj Federalnoj Jugoslaviji najosjetljivije pogođena, dotično, da je ugrožena podloga njezinoga normalnoga rada.

Već sam u pretstavci sredinom srpnja upozorio, da crkveni posjedi, koje danas u DF Jugoslaviji posjeduje Katolička Crkva nakon provedbe prve agrarne reforme znače ostatke ostataka nekadanjeg crkvenog veleposjeda. Sam Ministar g. Dr. Čubrilović priznaje u svom ekspoziciji, da se »teško može ustanoviti broj takvih imanja.« Kad bi se u zbilji provelo načelo, da se sva crkvena imanja sasvim izvlašćuju, to bi značilo lišiti Crkvu gotovo sviju materijalnih sredstava njezine ekzistencije. Katolička Crkva izdržaje pomoću zemljišnog posjeda svoje službenike: nadbiskupe, biskupe, članove nadbiskupskih i biskupskih kaptola, centralnih biskupskih ureda, župnike i kapelane, diecezanska velika i mala sjemeništa, gimnazije i konvikte, bolnice, sirotišta, brojne župne crkve (patronati). Oduzeti sav posjed spomenutih crkvenih ustanova znači onemogućiti Crkvi njezin normalni rad. Znači oduzeti sredstvo izdržavanja tolikih tisuća seljačkih sinova, koje Katolička Crkva školuje u svojim sjemeništim. Htjeti pak oduzeti Crkvi mogućnost školovanja njezinog svećeničkog podmlatka, istovjetno je kao i htjeti oduzeti joj mogućnost djelovanja u skoroj budućnosti. Zato je jasno, da zakon o novoj agrarnoj reformi ima oštru neprijateljsku konvenciju protiv Katoličke Crkve. To tim više, što je u pogledu svekolikoga oduzimanja njezinoga posjeda stavlja u isti red s poduzećima za eksploataciju drugih i feudalnih ustanova, koje moraju u novom poretku nestati. Tako se i ovim zakonom kao što i brojnim drugim mjerama djelom pokazuje, da je Katolička Crkva u ovoj Državi postala bezpravna, izložena stalnim udarcima promišljenog sistematskog progona, a sve pod vidom slobode vjeroispovijedanja, slobode savjesti i poštivanja privatnog vlasništva.

Nadalje, nipošto se ne smije zaboraviti, da je Katolička Crkva putem svojih imanja, koja je dobila pak na temelju svoje kulturne misije, izvršila velika djela kulture u prošlosti i da ih vrši u sadašnjosti. Crkva s ponosom ukazuje na mecenatsko djelovanje biskupa *Strossmayera*, bez koga ne bi bilo ni zagrebačkog sveučilišta, niti Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Ona jednako tako pokazuje na veličanstvenu građevnu djelatnost nadbiskupa Dra. Bauera,³ koji je Zagrebu pomogao u doba najteže stanbene krize izgradnjom bloka stanbenih kuća

2. Vaso Čubrilović, ministar za poljoprivredu i šumarstvo u Saveznoj vladi 1945. godine.

3. Antun Bauer, zagrebački nadbiskup, umro 1937. godine.

i podigao najmodernije zgrade za odgoj svećeničkog podmlatka na Šalati. Isto vrijedi za školske zgrade sestara Milosrdnica i njihovu bolnicu u Zagrebu. Ta kulturna i socijalna djela, učinjena na dobro zajednice i cijeloga naroda, bila su moguća samo zato, jer je Katolička Crkva imala potrebna materijalna sredstva u zemljišnom posjedu. Danas se taj preostatak posjeda hoće oduzeti Crkvi kao »mrtvoj ruci« i kapitalističkim poduzećima u ime socijalne pravde!

Još više! Crkveni službenici ne bi po novom zakonu o agrarnoj reformi imali više svoga vlastitog sredstva uzdržavanja. Oni bi morali pasti na teret vjernika. A baš su ti vjernici u mnogo slučajeva pokazali, da njima nije stalo da dobiju crkveno zemljište. Oni vide, da danas oduzimati župnicima ono nešto zemlje, što je u nekim krajevima imaju iznad 20 hektara, ne znači rješavati agrarni problem u tim krajevima. Jer tim malim djelovima zemlje može samo nekolicina njih nešto dobiti. Velika većina vjernika pojedine takve župe smatra crkveno zemljište svojim župnim pitanjem, u koga ne želi da nitko, pa ni sama država dira. Kad bi se ta župna zemljišta oduzela Crkvi i razdijelila, morali bi oni, koji trebaju Crkvu i svećenika, snositi teret njegovog uzdržavanja. A ti su ogromna većina u svakom kraju. Zato sasvim opravdano smatra ta većina narodnih masa – dakako onih, kojih se to tiče – da se ne smije dirati u crkveni posjed župnika bez štete po cjelinu i bez novih tereta za nju. Provede li se nacrt zakona o agrarnoj reformi u obliku, kako je predložen Privremenoj Narodnoj Skupštini, to će izazvati mjesto smirenja narodnih katoličkih masa njihovo novo nezadovoljstvo. Jer te katoličke mase imaju razvijen osjećaj za poštivanje tudjega vlasništva, pogotovo ako je ono crkveno.

U pogledu malobrojnih veleposjeda Katoličke Crkve, o koje mnogima neupućenima zapinju oči, moram napose istaći, da ti posjedi, koji još danas postoje, imaju sasvim drugi značaj, no što ga imaju ostali veleposjedi. Ti malobrojni veleposjedi uzdržavaju ne samo pojedine biskupe nego i čitave Ordinarijate, t.j. urede za vođenje crkvenih poslova sa stanovitim brojem svećenika i drugih službenika, koji su do sada dobivali državnu subvenciju. Svaki biskup imade osim toga obveze prema stanovitom broju župa, kojima je kolator, pa mora uzdržavati dotičnog župnika ili župnu crkvu. Tu su nadalje kaptoli, koji imaju redovno veći broj članova. Ne bi bilo pravedno, da se kaptolski veleposjedi kao na pr. onaj Prvostolnog kaptola zagrebačkog tretira kao jedan pravni subjekt. Jer on imade 28 pravnih subjekata, članova kojima svakomu pojedinome pruža svu materijalnu egzistenciju. Članovi kaptola vrše svoju službu kao savjetnici u upravi pojedinih biskupija. A kaptoli sami imaju također svojih obveza prema župama, kojima su kolatori. Tu su i redovničke družbe sa svojim veleposjedom, kao sestre Milosrdnice, koje iz svoga dobra Lužnice, koga same obraduju obskrbljuju više svojih redovničkih kuća.

Upozoravam na to, da su zakoni o agrarnoj reformi u Poljskoj kao i Madžarskoj gdje su u vrijeme njihovog uzakonjenja još stajale sovjetske čete, ostavili Katoličkoj Crkvi znatno veće komplekse zemljišta za uzdržavanje crkvenih službenika i crkvenih institucija, nego se to namjerava učiniti kod nas. Zar nije onda opravdana tvrdnja, da se novom agrarnom reformom u DF Jugoslaviji želi pogoditi Katoličku Crkvu i onemogućiti joj njezin normalni rad.

Svi ti razlozi jasno govore, da zakon o agrarnoj reformi mora uzeti u obzir ove socijalne i kulturne momente, te da se onda vagne, što potpada pod udar agrarne reforme, a što ne potpada. Inače se može kao i u ovom slučaju dogoditi: *summum ius – summa iniuria*.

2/. Pa i samo osnovno načelo nove agrarne reforme: zemlja je onoga, koji je obradjuje, tako je, da ga je u svoj njegovoj širini, nemoguće ostvariti. Njime bi bio onemogućen svaki posjed zemlje, koga ne obradjuje seljak svojom radnom snagom sam ili snagom svoje obitelji. Pitam, koliko ima srednjih seljačkih posjeda, za koje tvrdi pretsjednik zakonodavnog odbora g. M. Pijade, da ih se ovim zakonom maksimalno zaštićuje («Vjesnik» 14.VIII.1945. str.2.), koji sam, bez pomoću svojih suseljana ili seljaka najamnika obradjuju tu zemlju. Oni će svoju zemlju zadržati, a Crkva je mora gubiti. Kolika je tu nedosljednost između načela i prakse, jasno je svakome tko malo pozna prilike na selu. Ta nedosljednost mora postojati, jer je načelo »zemlja je onoga, koji je obradjuje«, nemoguće provesti potpuno u život.

Zatim i sam Ministar poljoprivrede g. Dr. Čubrilović priznaje u svom ekspoziju, da se odstupilo od ovog osnovnog načela u slučaju intelektualaca, kojima se ostavlja do 5 hektara zemlje, premda im nije zemljoradnja glavno zanimanje. Iz njegovog se ekspozija nadalje vidi, da će sama Država osnovati zemljišni fond za potrebe Savezne Vlade, zemaljskih ministarstava, drugih javnih državnih ustanova. Jasno je, da u tim slučajevima nema mjesta načelu: zemlja je onoga, koji je obradjuje. A zar Katolička Crkva nije takodjer ravnopravna ustanova, s kojom naša Država kani pregovarati, da uredi međusobne odnose? Kako će se moći vršiti ti zamišljeni pregovori sa Svetom Stolicom, ako se Crkvu najprije do temelja liši njezinih dobara, koja su potrebna, da može redovno vršiti svoje dužnosti, da može normalno eksistirati? Zar ne bi tim već unaprijed bila oduzeta podloga za iskren sporazum sa Sv. Stolicom, bez koga je nemoguće, kako je to stara Jugoslavija pokazala, zamisliti mir i zadovoljstvo milijuna gradjana ove Države? Iz ovoga razloga ne mogu u ime Katoličke Crkve prihvatiti novi zakon o agrarnoj reformi, jer je on po Crkvu očito nepravedan nedosljednim provodjenjem načela: zemlja je onoga, koji je obradjuje.

3/. Nije opravdana ni motivacija, kojom je g.Ministar poljoprivrede obrazložio oduzimanje crkvenih posjeda označivši ih »kao doprinos narodnih dobrotvora«. To su imanja, koja je zajednica tim ustanovama dala i ima ih pravo oduzeti bez ikakve otštete («Vjesnik» 14.VIII.1945. str.2.).

Ova motivacija ne može biti temelj pravoga poretka u jednoj pravnoj državnoj zajednici. Katolička Crkva ima u rukama pismene dokumente, kojima su joj pojedini zakladatelji dali zemljišne posjede, s obvezom, da se za njih vrše određene funkcije, ili da se tim posjedima uzdržavaju crkveni službenici, dotično crkvene karitativne i socijalne ustanove. Ti su zakladatelji darovali svoje zemlje na temelju tadašnjih gradjanskih propisa slobodnom voljom, a Crkva je darovnice primila uzevši na sebe obvezu, koju su joj zakladatelji predali. Tako te zadužbine imaju značaj bilateralnog ugovora, u koji Država ne smije dirati. Jer poništavanjem tih zadužbina, oduzimanjem i jednostranim izvlaštenjem tih posjeda državna vlast ruši pravni temelj svakog ugovora, koji međusobno sklapaju članovi državne zajednice. Državna vlast koja jednom stane na stanovište, da može poništavati takove ugovore, mora nužno izgubiti povjerenje svojih državljana. Jer ona time ne poštuje, ona njihova prava, koja je po svojem pozivu i po svojoj svrsi dužna poštivati, budući da su ta prava prije nje postojala. Tako rušenje pravnog poretka može najmanje počinuti ona državna vlast, koja je svečanom proklamacijom pred čitavom svjetskom javnošću izjavila, da će poštivati privatnu svojinu. Stoga ni motivacija, kojom g.Ministar poljoprivrede pokušao opravdati potpuno izvlaštenje crkvenih posjeda nije ispravna.

Ne može se danas kazati, da u našoj Državi nema dovoljno stvarno nezaposjednutih zemljišta. Ne ulazeći u razloge, zašto danas leži više od 600.000 jutara zemlje nezaposjednute, ističem samo činjenicu, da je tom zemljom moguće nadariti sve one, kojima je to obećano, kao što i one, koji nemaju dovoljno zemlje. Zemljišni posjedi Katoličke Crkve, koji se mogu ubrojiti u prave veleposjede, brojem su tako maleni, da ih možemo izbrojiti na prste jedne ruke. Oni su nastali kao posljedica kulturnog i socijalnog rada Crkve i zato su tokom povijesti stekli povjerenje i zakladatelja i širokih narodnih masa katolika. Zašto njih uništavati protiv tolikih socijalnih i kulturnih razloga, koji danas potpuno opravdavaju njihovu egzistenciju? Ta dobra nisu zapuštena, kako ih se neistinito htjelo u poluslužbenoj štampi prikazati. Ona su danas stradala zbog ratnih neprilika, kao što je stradala i tolika državna imovina. Ali iza njih stoji prošlost, koja svjedoči, da su donijela toliko koristi čitavoj narodnoj zajednici. Crkveni su posjedi omogućili Katoličkoj Crkvi onu materijalnu egzistenciju, koja je podloga njezinog blagotvornog duhovnog djelovanja. Ona su izvor uzdržavanja crkvenih službenika, pa time znatno odterecuju katoličke vjernike. Crkvena dobra su neophodno potrebna za održavanje crkvenih zavoda, socijalnih i karitativnih institucija. Zbog ovih razloga najodlučnije tražim, da se ona izluče ispod udara nove agrarne reforme, jer su već jednom prošla kroz to sito i rešetito i osjetila nepravednu ruku državne vlasti.

Tražim to tim više, što sam osobno kao i pretstavnici zagrebačkog klera dobio obećanje sa strane Pretsjednika Savezne Vlade i Maršala Jugoslavije g. Josipa Broza-Tita, da će se sporazumno rješavati pitanja odnosa Crkve i Države. Jednostrana i u protucrkvnom duhu zamišljena agrarna reforma, koja leži pred Privremenom Narodnom Skupštinom, bila bi u slučaju uzakonjenja ponovni dokaz, kako je Katolička Crkva, uza sva protivna uvjeravanja o slobodi vjeroispovijedanja i poštivanja privatnog vlasništva bezpravna i u ovoj Državi predmet stalnoga gaženja. Stoga se nadam, da će ova moja druga pretstavka u pitanju agrarne reforme biti na dobro Crkve i Države uvažena.

Dr Alojzije Stepinac
nadbiskup
pretsjednik Biskupskih Konferencija

1945, kolovoz 18.

Pismo nadbiskupa Alojzija Stepinca predsjedniku Narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću u kojem izražava svoj protest protiv nepoštivanja katoličkih groblja.

PREDSJEDNIČTVO
BISKUPSKIH KONFERENCIJA
U ZAGREBU

U ZAGREBU, dne 18. kolovoza 1945.

BROJ: 73 /BK
PREDMET:

Gospodine pretsjedniče!¹

Stižu mi vijesti iz Varaždina, Zagreba i drugih mjesta, da se po nečijem nalogu niveliraju grobovi Ustaša i Nijemaca, uklanjaju križevi sa njihovih grobova po katoličkim grobljima, ne pitajući ni crkvene vlasti ni rodjake pokojnika.

Ovo je kulturni škandal prvoga reda. Vi ste, gospodine pretsjedniče, pravnik, pa će Vam biti bez sumnje poznato, što pogansko rimsko pravo sudi de laesione sepulcri. Zar smo pali ispod pogana?

Ja kao pretstavnik katoličke Crkve energično protestiram proti ovoga divlja-nja i molim Vas, da izdate hitne naloge, da se poštuju katolička groblja. Na grobljima nema više prijatelja ni neprijatelja, partizana ni ustaša ni Nijemaca ni Slavena. Na grobljima su samo mrtvi, koji čekaju zadnji pravorijek vječnoga Suca, koji će ih suditi samo po tome, kakovi su bili ljudi, da li su vršili Njegove zapovijedi ili ne, a ne po stranačkim pripadnostima ili nacionalnim.

Ja se nadam, da ćete izdati najhitnije naloge u toj stvari, da ne budem prisiljen javno upozoriti narod na obeščašćivanje naših groblja.

Dr Alojzije Stepinac
nadbiskup zagrebački
pretsjednik Biskup. Konferen.

Gospodin
Dr. VLADIMIR BAKARIĆ
pretsjednik Vlade Federalne Hrvatske
ZAGREB

1. Na poledini dokumenta dopisano je crnom tintom a/d a/cta/, 27.IX.45. i parafirano V/la-dimir/ B/akarić/

1945., studeni 10.

Pismo nadbiskupa Alojzija Stepinca predsjedniku Narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću u kojem ukazuje na okolnosti napada na njega i njegovu pratnju u Zaprešiću u studenom 1945.

PREDSJEDNIČTVO
BISKUPSKIH KONFERENCIJA
U ZAGREBU

Br. 138 /BK

Gospodine predsjedniče!

Događaji, kojima smo u posljednje vrijeme bili svjedoci, traže, da Vam upravitim ovo pismo.

Kampanja *protiv pastirskog pisma*¹ katoličkog Episkopata, koja prolazi kroz novine, političke sastanke, karikature po zidovima, porugljive parole išarane po svećeničkim i redovničkim kućama, dosegla je *svoj vrhunac* u tvornom napadaju na mene i moju pratnju 4. o.m. u Zaprešiću. Na blagdan Sviju Svetih navijestili su mi pretstavnici vlasti, točnije OZNE², da će narod reagirati protiv mene u crkvi, budem li, po njihovom mišljenju napao narodnu vlast. Protiv dubrovačkog biskupa došlo je u Dubrovniku do javnog nastupa u crkvi, kad je tumačio pastirsku poslanicu povcima: »*Dolje Krist*«!

Ove činjenice traže, da Vas kao odgovornog faktora državnih vlasti upozorim na neke momente, koji su od bitne važnosti u današnjoj situaciji, kao što i za njezin daljnji razvoj.

1 – Ponajprije moram se osvrnuti na saopćenje Ministarstva unutrašnjih poslova Narodne Vlade u Hrvatskoj od 6. o.mj. o događajima u Zaprešiću. U njemu ima nekoliko krupnih neistina, koje moram poradi same istine ispraviti.

Čitav napadaj na moja kola izvršen je isključivo s desne strane automobila, a nipošto ne s lijeve strane. To bjelodano svjedoče štete na mojim kolima. Na lijevoj strani automobila, kod moga dolaska pred crkvu u Zaprešiću, stajao je mirni domaći seljački svijet. Na desnoj strani bilo je oko dvadesetak uniformiranih oboružanih osoba, skupina žena s partizanskim kapama i nešto seljaka. Činjenica je, da je velika većina župljana *radosno pozdravila osnivanje nove župe u Zaprešiću*. Većina župljana nove župe uopće nije mogla doći pred crkvu, jer je to bilo

1. Pastirsko pismo – dokument kojeg je izdala Biskupska konferencija Jugoslavije 20. rujna 1945. godine u Zagrebu. U njemu se nova vlast optužuje za gaženje prava Katoličke Crkve i ustavno načelo slobode vjeroispovijesti.

2. OZNA – Odjeljenje za zaštitu naroda, tijela državne sigurnosti koji su imali zadatak otkrivanja i sprečavanja antidržavne djelatnosti.

sPRIJEČENO. Da je napadaj organizovan, svjedoči samo Saopćenje Ministarstva unutarnjih poslova kad kaže: »da je sakupljena grupa počela demonstrirati, klicati agrarnoj reformi i bacati jaja, blato, sitno kamenje na nadbiskupov auto.« Jasno je, da ta jaja, kamenje nije neočekivano iz zraka palo u ruke demonstranata, nego je bilo unapred spremljeno. Imadem dokaze svjedoka, koji svjedoče, da je SKOJ³ istoga dana održao sjednicu, na kojoj je zaključen napadaj na mene. Svjedoci iskazuju, da se 1 sat prije događaja javno govorilo u Zaprešiću, kako ću biti napadnut. Neposredno prije ulaska u Zaprešić izašla su pred moj auto dva motocikla, dobro promotrila gdje sjedim i odjurila prema crkvi izmjenivši međusobno par riječi. Njih sam dobro uočio. Bili su to očito izvidnice.

To su, gospodine predsjedniče, činjenice, o kojima šuti Saopćenje Ministarstva unutarnjih poslova. Te činjenice jasno osvjetljaju pozadinu tvornog napadaja na mene. One su neoborivi dokaz, da je napadaj bio neposredno organizovan po ljudima, koji su stajali s desne strane automobila. Saopćenje pak Ministarstva unutrašnjih poslova prikazuje događaj tako, kao da sam ja svojim dolaskom u čisto crkvenom poslu izazvao napadaj na svoju osobu. Protiv takvog postupka moram se odlučno obraniti. Kako je, u najblažu ruku rečeno ono površno, točnije tendenciozno sastavljeno, pokazuje činjenica, da su u kolima nadjena dva kamena, jedan 70 dkg, a drugi 20 dkg težak, dok Saopćenje govori o »sitnom kamenju«. Kamenje čuvam kao historijski dokumenat i mogu Vam ga, gospodine predsjedniče, pokazati da se uvjerite o istinitosti Saopćenja Ministarstva unutrašnjih poslova i njegovom shvatanju što je »sitno kamenje«. Pogodak takvog kamena u glavu donosi po sudu liječnika tešku ozljedu ili smrt.

2 – Druga vrlo teška povreda neistine u Saopćenju Minist. unutrašnjih poslova je tvrdnja, da je župnik Pašiček⁴ potegao revolver lakše ranivši V. Šimunića. To je potpuno neistinito. Župnik Pašiček nije uopće imao revolvera, još manje je iz njega pucao. On je stajao spuštenih ruku, kad su ga ljudi počeli tući letvama, kamenjem i šakama. Upravo je smiješno pomisliti, da je on pod kišom udaraca letvama mogao segnuti za revolverom pred 15–20 teško oboružanih ljudi. Svi svjedoci izjavljaju, da je pucnjava započela kad je auto došao pred crkvu, a završila prije nego što je župnik iz crkve došao, nakon moga odlaska, među demonstrante. Poslije moga odlaska nije uopće pao nijedan hitac, a za vrijeme pucnjave župnik Pašiček je bio u crkvi i iz nje izlazio. Činjenica je, da su župnika Pašičeka na koncu udaranja pretražili, i da je jedan od napadača rekao: »Nema revolvera«. To svjedoči sam župnik Pašiček i osobe, koje su stajale blizu i sve to čule. Više nego prozirno i vrlo nespretno tvrditi, da je župnik u času, kad se otvara nova župa i kad je išao k oltaru nosio revolver. To nitko pametan ne može vjerovati. Njemu je, dok je iznemogao ležao, podmetnut dobačen revolver, da se može opravdati tvorni napadaj na njega i da se malo ublaži pucnjava, koja je nastala još onoga časa, kad sam autom stigao pred crkvu. Neka se Minist. unutrašnjih poslova izvoli malo bolje popitati tko je prvi pucao, pa će toga lagano naći među demonstrantima. Isto tako neka se Minist. unutrašnjih poslova izvoli popitati tko su bili oni ljudi, koji su, oboružani, nakon moga odlaska autom došli u Lužnicu i pitali: »Gdje je bandit Stepinac?« Ti su ljudi pretražili kuću i park tražeći mene. Njihove nakane, očito, nisu bile miroljubive.

3. SKOJ – Savez komunističke omladine Jugoslavije, politička organizacija komunističke omladine osnovana u Zagrebu 1919. godine.

4. Pavao Pašiček, ranije župnik u Divuši.

Nastaje pitanje, kako je mogao nastati tvorni napadaj na mene u Zaprešiću?

3 – Gospodine predsjedniče, ovo je pitanje potrebno postaviti, jer anali 900 godišnje zagrebačke biskupije ne poznaju skoro takvog događaja, kakav se zbio u Zaprešiću. Tko je moralni inicijator ovog događaja? Neposredni inicijatori se moraju tražiti kod osoba u Zaprešiću. Ali to nijesu svi inicijatori. Intelektualni začetnici tvornog napadaja idu i dalje. Svraćam pažnju na okolnost, da je u subotu 3. o.mj. na večer stigao iz Zagreba nepoznati čovjek i sastao kod kolodvora jednog dječaka iz Dječjeg doma. Propitkivao je za općinu i u razgovoru s njime o sutrašnjem otvorenju župe rekao, da ja ne ću imati vremena otvoriti župe. Kako je vidjeti niti intelektualnog napadaja vode u Zagreb. Inicijatore napadaja valja tražiti u uredništvima zagrebačkih novina, koje donose stalne napadaje na moju osobu, mene pogrdjuju, kao da u ovoj državi nema nikakve pravne zaštite. Sve se to tako čini, da ne koristi tražiti ispravak po zakonu o štampi. A što da kažem o onim govornicima na javnim skupštinama, koji otvoreno prijete meni i svećenstvu? Nije li među intelektualnim začetnicima i onaj govornik, koji je na skupštini u Zagrebu pred Radničkom komorom govoreći o pastirskom pismu na 7. X. rekao: »Ako treba neko da osjeti našu silu, mi ćemo već izabrati momenat, kad će to osjetiti, ako to traži. Mi ne silimo nikoga na to, da nam bude neprijatelj, da nas izaziva, da mu pokažemo zube, ali ako sam nije toliko dalekovidan, ako sam ne uvidja što je oko njega, onda je naša dužnost, da mu pokažemo ono, što se oko njega zbiva«. (Vjesnik 8.X.1945.) Kako vidite gospodine predsjedniče, momenat je izabran, zubi su pokazani u času, kad sam išao obavljati crkvenu funkciju i služiti sv. Misu.

Dalje. Nisu li među intelektualnim začetnicima oni meni nepoznati ljudi, koji rišu i lijepe, ili bolje, koji organizuju širenje karikatura, kojima neposredno izazivlju na tvorne napadaje protiv svećenstva. Tako po ulicama grada vise karikature svećenika, koji iz katedrale pucaju puškama po narodu. Karikiraju se svećenici, koji da su kod dijeljenja Pričesti odgovalali od glasanja. A kad je izneseno ime jednoga svećenika i taj oštro protestirao, onda je zagrebački radio javio, da je tako nešto bilo rečeno prigodom ispovijedi, dakle tamo, gdje se svećenik radi ispovjedne tajne ne može braniti. Uza sve to karikature o pričešćivanju su dalje ostale na zidovima, kao u doba otvorene borbe protiv vjere. Kanoničke kurije na Kaptolu išarane su uvredljivim natpisima i to baš pred crkvom na zgražanje vjernika: »Crkva popovima, a narodu vlast«, »dolje crnomantijaši«, »dolje klerofašisti«, »smrt ostacima fašizma«, »smrt bandi«, »smrt potpisnicima pastirskog pisma«. Nijesu li ti napisi otvoreni poziv, da su napadnute kuće i svećenici? Srp i čekić emblemi Komunističke partije kočili su se po svakoj kuriji na Kaptolu. Zar je to sloboda, koju Crkva uživa u ovoj državi? Ili, što znači, da se na uličnim sastancima AFŽ-a⁵ Palmotiće i Jošavske ulice jedna govornica (Vuković) otvoreno pozivlje na insultiranje svećenika na ulici pače na ubojstvo, a na pljuvanje vjernika, koji idu u crkvu. Izvolite gospodine predsjedniče, po organima, koji Vam stoje na raspolaganje, izviditi ove činjenice.

Događaj u mom dvoru na dan Svih Svetih, kad me pretstavnici vlasti unapred obavješćuju o reakciji ubačenih »vjernika« u zagrebačku katedralu pokazuje, da vlasti vrlo dobro znadu za buduće ispade i tvorne napadaje. Izaslanici vlasti nisu mogli to jasnije potvrditi nego odgovorom na moj upit: »Tko je taj narod,

5. AFŽ – Antifašistička fronta žena, masovna politička organizacija žena osnovana u Bosanskom Petrovcu 1942. godine.

koji me kani napasti«? »To je naša stvar«. Točno, tako jest. Upravo zato iznosim ovaj niz činjenica pred Vas gospodine predsjedniče, da pravovremeno svratim na njih Vašu pažnju. Kao najodgovornijeg faktora vlasti moram Vas činiti osobno odgovornim za sve eventualne ispade nakon toga, što sam ovim pismom izložio gornje činjenice. To činim tim više, što ste Vi ujedno najodgovorniji faktor K. partije u Hrvatskoj, koja, kako je općenito poznato, rukovodi svim javnim političkim životom. U toj dvostrukoj funkciji Vi nosite punu odgovornost pred povješću za događaje, koji mogu iz nabrojanih činjenica slijediti kao njihova stvarna posljedica.

To sam smatrao potrebnim, da Vam saopćim.

Izvolite, gospodine predsjedniče, primiti izraze moga poštovanja

Dr. Alojzije Stepinac
nadbiskup

U Zagrebu, dne 10. studenoga 1945.

8

1945, studeni 10.

Odgovor predsjednika Narodne vlade Hrvatske Vladimira Bakarića nadbiskupu Stepincu na njegovo pismo o incidentu u Zaprešiću i zaoštavanju odnosa Crkve i Države.

Zagreb, 10.XI.1945.

Gospodine Nadbiskupe!¹

Potvrđujem prijem Vašeg pisma od danas.

Nažalost Vam moram odgovoriti, da otklanjam od sebe bilo direktnu, bilo indirektnu odgovornost za nepovoljni tok događaja, o kojima govorite, kao i odgovornost za posljedice tih događaja, koje bi mogle nastati. Uz ovakve uvjete ne mogu te odgovornosti niti za budućnost primiti.

Potpunoma sam miran i svijesan da sam u obje svoje funkcije, o kojima govorite u Vašem pismu, t.j. i kao Predsjednik narodne vlade i kao najodgovorniji faktor Komunističke partije Hrvatske, učinio sve što je bilo u mojoj moći, da se odnosi Crkve i njenih predstavnika s narodnim vlastima i narodom što bolje, pravilnije i pravednije razvijaju.

Ne želim Vas uvjeravati o svim koracima, koje je u tom pogledu naša vlada poduzimala, kao ni o koracima, koji su učinjeni u pogledu Vaše ličnosti i njene sigurnosti. Jednako tako smatram suvišnim da Vas uvjeravam u to, da takvu po-

1. Na dokumentu je dopisano crnom tintom a/d/ a/cta/, nije otposlano, 23.XI.45. i parafirano V/ladimir/.

litiku mislim nastaviti. Budućnost i historija će pokazati koliko smo dobre volje u to uložili, a spreman sam uvijek o tome polagati računa i pred narodom i pred poviješću.

Vrlo mi je žao, što je došlo do poznatih događaja u Zaprešiću. Žao mi je i zbog svih neprilika i neugodnosti, koje ste Vi lično kod toga imali. Nažalost ih ne mogu ocijeniti onako, kako je to u Vašem pismu izneseno.

Ne smatram i ne mogu smatrati te događaje vrhuncem neke kampanje protiv »Pastirskog pisma«. Veza se između te dvije stvari, po mom sudu, nalazi na drugoj strani.

Ne mogu pisanje i govore o »Pastirskom pismu« nazvati uopće nikakvom kampanjom i smatram ih izrazom pravednog ogorčenja na tvrdnje iznesene u »Pastirskom pismu«. Nije mi poznata u detalje historija Crkve, ali mogu kazati, da na pr. neistinita obrana notornih ustaških zločinaca iz Širokog Brijega² u »Pastirskom pismu« pretstavlja nečuveni unikum u našoj nacionalnoj povijesti. Naravno je, da kod toga ne držim opravdanom svaku pojedinu pojavu tog ogorčenja i ne mogu ne smatrati da ponešto od toga pisanja nije na svom mjestu.

Ne mogu tako smatrati niti dijelom navodne kampanje ogorčenje protiv pojedinih svećenika, koji još i danas pomažu organiziranje naoružanih ustaških bandi; koji zloupotrebjavaju ispovjedaonicu i crkvu za plašenje naroda smrtnim grijehom za sudjelovanje u javnom životu, pa i samo sudjelovanje u izborima narodnih vlasti; koji nastoje sve narodne zborove omesti suvišnom zvonjavom crkvenih zvona i organiziranjem nepotrebnih i neuobičajenih pseudocrkvenih manifestacija da bi razbili ili spriječili takve zborove. I.t.d.

Ako se pak uzme u obzir, da je narod već godinama tražio otvaranje novih župa u različitim mjestima i da ih je dobio tek danas, t.j. u vrijeme, kad su opće poznate pritužbe našeg episkopata na pomanjkanje svećenika, u vrijeme agrarne reforme i kad se kod toga po čitavom selu šire glasovi, kao na pr. u Zaprešiću, da se od župe u Brdovcu, koja ima oko 130 jutara zemlje, imaju stvoriti još dvije nove župe, t.j. u Laduču i ona u Zaprešiću, koja treba dobiti navodno 38 jutara zemlje od brdovečke župe, onda se ne treba čuditi da takvo otvaranje župa budi kod naroda nepovjerenje.

Prema tome se, po mom sudu, povezanost svih tih događaja treba tražiti na sasvim suprotnoj strani, t.j. na strani crkvenih vlasti.

Ja sam, gospodine Nadbiskupe, vrlo daleko od toga, da opravdam postupke onih, koji su u rečenom napadaju sudjelovali i mnogo bih dao na to, da su se sve te stvari mogle odvijati u miru i saglasnosti. Uvjeren sam, da bi i naš narod pravilno i razumno shvaćao i otvaranje novih župa i postupak koji se treba kod provođenja agrarne reforme primijeniti.

Zatražio sam stoga, da se događaji u Zaprešiću temeljito istraže i da sud utvrdi prave krivce i da prema njima postupi.

No uz ovakvo stanje stvari nažalost ne mogu nikakvim sredstvima predvidjeti ni gdje će se koja nova župa otvarati (jer se one otvaraju bez znanja narodnih vlasti) da bih prije toga mogao uspjeti uvjeriti seljake, da neće biti oštećeni. Ne mogu predvidjeti niti gdje će koji svećenik svojim nezgodnim, a često puta nepri-

2. Široki brijeg, franjevački samostan u Hercegovini u kojem su partizani ubili 28 svećenika 1945. godine zbog nedokazane krivnje da su surađivali s okupatorom. Crkva je ustala u obranu ovih nepravedno pogubljenih svećenika već u svom pastirskom pismu a sam Vladimir Bakarić ovo je nazvao »neistinitom obranom notornih ustaških zločinaca«.

jateljskim postupcima podstreknuti narod na negodovanje, da bih i tu mogao narodu kazati, da se radi o jednom izoliranom licu, a jednako tako ne mogu ničim pred svijetom opravdati sramotnih stavki »Pastirskog pisma«. Iz tih sam razloga bio i zatečen i začuđen Vašim postavljanjem stvari.

Uvjeravam Vas, gospodine Nadbiskupe, da me ništa i nitko neće spriječiti, da ulažem sve svoje snage na sprečavanju daljnjeg zaoštavanja odnosa između Crkve i narodnih vlasti, i uvjeren sam da će ta politika dati korisnih rezultata, kao što ih je već i do danas dala. Duboko sam uvjeren, da sve ove smutnje neće uroditi nikakvim teškim posljedicama za naš narod, pa da zato neće nitko snositi nikakvih historijskih odgovornosti, o kojima Vi u Vašem pismu govorite. Odgovornost pak za ove prolazne smetnje i mnoge neprilike kroz koje naši narodi zbog tih smetnja moraju prolaziti snosi i snosit će pred licem naroda i historije dio visokog klera, pa i Vi, gospodine Nadbiskupe, lično, kao najodgovorniji faktor katoličke Crkve u Jugoslaviji. Duboko sam svijestan težine ovih riječi, ali sam isto toliko duboko svijestan koliko bi blagotvornu moć u smirivanju tih zategnutih odnosa imala samo jedna jedina Vaša riječ osude ustaških pomagača, koji se još i danas kriju i po samostanima, i po župama i Vaša jedina riječ, koja bi osudila sve one nepodopštine, koje različiti lakomisleni ljudi na štetu naroda čine.

Znam vrlo dobro, da Vi lično ne možete snositi odgovornost za svaki gest pojedinog svećenika. Zato Vam i ne navodim pojedina imena i slučajeve, nego ću prepustiti, da o tome odluče Narodni sudovi. Držanje je pak najodgovornijih crkvenih faktora u Zagrebu jedina podrška onima, koji gotovo svakodnevne incidente izazivaju.

Sa svoje pak strane, i kao pretstavnik Narodnih vlasti i kao pretstavnik političkih organizacija, mogu Vam sasvim određeno kazati da ćemo uložiti sve sile, da ne dolazi do incidenata, koji nikako nisu u interesu naših naroda i koji s naše strane nisu izazvani.

Smatrao sam, gospodine Nadbiskupe, potrebnim da Vam – povodom Vašeg pisma – kao najodgovornijem crkvenom faktoru iskreno i otvoreno saopćim pravo stanje stvari i svoje poglede.

Izvolite, gospodine Nadbiskupe, primiti izraze moga poštovanja

Gospodinu
dr. Alojziju STEPINAC
Nadbiskup Zagrebački
ZAGREB – Kaptol

Snimci pred buru. Dr. Alojzije Stepinac, nadbiskup zagrebački, i dr. Vladimir Bakarić, predsjednik Vlade NR Hrvatske, na proslavi Dana ustanka narodâ Hrvatske 27. srpnja 1945. u Zagrebu.

ZUSSAMMENFASSUNG

Die Briefe des Erzbischofs von Zagreb Alojzije Stepinac an den Präsidenten der Volksregierung Kroatiens Vladimir Bakarić, aus dem Jahre 1945.

Die Beziehungen zwischen der katholischen Kirche und dem Staat, im kommunistischen Jugoslawien, nach dem Jahre 1945, haben kein großes Interesse bei den Historikern gefunden. Man war der Meinung, daß der Widerstand der Kirche, – deren antikommunistische und vorallem die pro Ustascha-Haltung der katholischen Hierarchie – ihre Quelle im Vatikan selbst inne hatte.

Unmittelbar nach dem Krieg beschuldigte man die Angehörigen des katholischen Klerus als Staatsfeinde, weil sie angeblich antijugoslawisch und im Ustascha-Geist gewirkt hätten.

Zu einem öffentlichen Ausbruch zwischen der Kirche und der Regierung kam es Ende September des Jahres 1945, als die Bischofskonferenz einen Hirtenbrief veröffentlichte, in welchem sie auf die außerordentlichen Schwierigkeiten der Kirche im neuen Staat (System) hinwies.

Die Weltöffentlichkeit war entsetzt als sie erfuhr, daß vor dem obersten Gericht der »Volks-Republik Kroatien« eine Anklageschrift gegen den Erzbischof Dr. A. Stepinac im Oktober 1946 erhoben wurde. Darin wurde er beschuldigt, politische Kollaboration mit dem Okupator, Kriegsverbrechen und feindliche Propaganda begangen zu haben. In einem »Schein-Gerichts-Prozess« wurde Erzbischof A. Stepinac zu 16 Jahren Isolationshaft verurteilt. Dieser Prozess war eine Farce und galt als verrückte Abrechnung der Regierung mit der katholischen Kirche, die als Basis der Opposition galt.

Die Literaturwissenschaft hat, anstelle der Geschichtswissenschaft die Aufgabe übernommen, politische Tabus zu enthüllen. Nun ist die Reihe an den Geschichtswissenschaftlern, zu verständigeren Ergebnissen zu kommen, denn heute ist der Zugang zu allen Unterlagen und Quellen offen.

Vor uns sind die Briefe des Erzbischofs A. Stepinac, die er dem Regierungspräsidenten der Republik Kroatiens, Dr. V. Bakarić geschrieben hatte. Sie sind im Archiv Kroatiens in Zagreb aufbewahrt, im Fond des Regierungspräsidium »Volks-Republik Kroatien« aus dem Jahre 1945.

Diese Briefe datieren aus der Zeit von Mitte Juli – Mitte November 1945. Das war die Zeit der Konstituierung des neuen Staates unter der Führung der Kommunisten.

Die Grundlage ihrer erfolgreichen Staatsmacht war, neben der Gewalt, auch die neue Ideologie des Kommunismus, – eine eigene Macht der Utopie, die hinweist auf die großen Möglichkeiten der Arbeitsbewegung. Sie stellen neue Werte in der menschlichen Praxis auf, da die Geschichte der Gesellschaft vorher auf dem Materialismus aufgebaut war. Nun soll durch Enteignung von Privatbesitz Atheismus und Gleichstellung aller erreicht werden.

Kurz gesagt: Man wehrte bereits den Anfängen jeglicher legaler und moralischer Machtbefugnisse des Staates. Darin sehen die Gegner des Kommunismus auch die größte Gefahr für Freiheit und Demokratie.

Die Briefe des A. Stepinac die wir hier veröffentlichen, zeigen diese Gefahr auf. In den Briefen geht der Erzbischof nicht von einem real politischen Standpunkt aus.

Auch denkt der Erzbischof in diesen Briefen weder über die praktische Tätigkeit der kommunistischen Macht 1945 in Kroatien nach, noch über den realen neutralen Standpunkt. Seine Überlegungen gehen vielmehr aus von Werten wie Freiheit und Nächstenliebe.

Aus diesem Grund spricht A. Stepinac in diesen Briefen auch nicht nur von »Regimen«, sondern er benützt die Gelegenheit, diese Regime klar als »Ustasche« oder auch »Kommunismus« zu benennen.

Seine Beurteilung entstand auf dem Hintergrund der Zweckmässigkeit und der Moral.

Damit hat der Erzbischof Stepinac die Politik aber nicht aus dem menschlichen Leben vertrieben, umso mehr er doch auch sein eigenes Leben darin verflochten sieht.

Zum Unterschied zu andern aber hat er nie die Verbindung zur Moral und der Ethik geleugnet.

In zahlreichen Protesten und Apellen, die er dem Regierungspräsidenten Bakarić zugesandt hat, verlangt er klar:

- keine »kriminellen Taten im Interesse des Staates« in Kroatien zu begehen,*
- rechtsgültige Verurteilung von Gefangenen,*
- keine militärische Gerichte für die Zivilbevölkerung,*
- die Einhaltung der Gesetze und Menschenrechte bei öffentlichen Gerichtsverfahren,*
- bei Beweisverfahren muß der Verteidigung die Zulassung von Zeugen möglich sein,*
- das Respektieren der Pressefreiheit, der Glaubens- und Religionsfreiheit,*
- die Gewährleistung humaner Behandlung von Inhaftierten,*
- die Einhaltung der rechtlichen Termine in der Untersuchungshaft.*

Aus diesem Grund können auch einige der Briefe als Geburts-Urkunde, im Verlangen nach einem Rechtsstaat, – so wie dies heute üblich ist – angesehen werden.

Erzbischof Stepinac beurteilte die neue politische Bewegung vom Standpunkt und dem allgemeinen Maßstab der Freiheit der Bürger aus. Dies zeigt sich, indem er gegen unmenschliches Vorgehen der Regierung, – gegenüber von kroatischen Soldaten und Offizieren – protestierte. Sein Gewissen konnte nicht ruhig bleiben bei Nachrichten über die Leiden dieser Menschen, die, wie er damals behauptet hat, keineswegs mitverantwortlich waren für die Kriegs-Greuelthaten an der Zivilbevölkerung, – weil sie nur »ihre Pflicht in Treu und Glauben« getan haben.

Auch prangerte Stepinac die ungerechten Entlassungen von zahlreichem Staatspersonal des unabhängigen Staates Kroatiens an. Ebenfalls sah er, wie demütigend und erniedrigend mit den kroatischen Intellektuellen umgegangen wurde. Das war für Stepinac ein erster Schritt zur Einsicht, daß das kroatische Volk der Freiheit beraubt wurde. Und daß im neuen Regime viele Leiden und Demütigungen auf dem Rücken des kroatischen Volkes ausgetragen wurden.

Die große Zahl der Forderungen in diesen Briefen hat der Erzbischof Stepinac in genauer Vorkenntnis der Folgen und der Schwierigkeiten für die katholische Kirche in Kroatien, gestellt.

Eine der bedeutendsten Folgen war die Agrar-Reform, + dessen Auswirkung auf den materiellen Status der Kirche.

Obwohl Tito persönlich, bei einem Besuch beim Zagreber Klerus im August 1945, versprochen hatte, daß die Kirche über jede neue Gesetzesvorlage informiert würde, wurde die Agrar-Reform ohne jegliche Mitsprache des Klerus durchgeführt.

Nach dem Prinzip »Grundbesitz gehört dem, der ihn bearbeitet« wurde der Kirche Grundbesitz ohne Entschädigung weggenommen. Nur den Klöstern wurde jeweils 10 Hektaren Land gelassen, für ihre eigene Bewirtschaftung und Nutzung.

Die materielle Situation der Kirche wurde dadurch sehr stark erschüttert. Die Proteste des Erzbischofs Stepinac gegen dieses Gesetz gründeten aus dem dogmatischen System des Kirchenrechts, wo es heißt: »Recht auf privates Eigentum.« Die Kirche konnte sich auch nicht damit abfinden, daß ihr Einfluß in der Jugenderziehung beschnitten wurde, vorallem in der Glaubenserziehung.

Auf der andern Seite aber hat Stepinac all' die Schwächen der atheistischen Propaganda erkannt und festgestellt, wie die Kommunisten zentralistisch und totalitär regierten.

Der Aufmerksamkeit im Volk für die ungerechten Strukturen des Staates, – denen auch Kirche und Klerus ausgesetzt waren, – setzte der Kommunismus Mißhandlungen, Beleidigungen und Aufhetzungen dem Volk gegenüber.

Erzbischof Stepinac persönlich war auch eines der Opfer solcher unwürdigenden Attacken in Zaprešić 1945.

Die an erster Stelle angeführten Briefe, die Stepinac dem Bakarić geschrieben hatte, bezeugen dessen Bemühungen um Humanität, Freiheit und Rechte für alle, vorallem für diejenigen, die 1945 anders gedacht haben.

Aus diesem Grund kann man die katholische Kirche Kroatiens nicht eine »Kirche des Schweigens« nennen, wie es in den sozialistischen Staaten üblich war.

Im Gegenteil, sie war eher »Kirche der Opposition« gegenüber den Machthabern, und aus ihr hat Erzbischof Stepinac selbst seine Festigung in der Geschichte erworben.

Hier werden nicht alle des von Stepinac an Bakarić geschriebenen Briefe aus dem Jahre 1945 veröffentlicht. Das gilt auch für die zahlreichen Bittschreiben wegen ungerechten Verhaftungen oder Verurteilungen von Bürgern.

Die Texte der veröffentlichten Briefe haben bereits teilweise einige Schriftsteller benützt, anlässlich der Konfrontation des Stepinac mit dem Regime.

Ausnahmsweise veröffentlichen wir hier die Antwort von V. Bakarić auf den Brief des Stepinac vom 10. 11. 1945 auf die zugespitzten Verhältnisse von Kirche und Staat, – nach der Veröffentlichung des Hirtenbriefes.

Die Briefe sind Original erhalten, geschrieben auf der Schreibmaschine und signiert mit dem runden Signet der Bischofskonferenz und der Erzbischof hat sie, im Amt des Präsidenten der Bischofskonferenz, unterschrieben. In den Briefen ist der Wortlaut sowie die Rechtsschreibung autenthisch.

(übrs. M. ROGINA)